

Tartu Ülikool

Maailma keelte ja kultuuride instituut

Maarja Hõbemer

LIMINAALSUSE VAHENDAMINE TÕLKES: MUINASJUTULISED ELEMENDID
SARAH J. MAASI TEOSES *A COURT OF THORNS AND ROSES*

Magistritöö

Juhendaja: Pilvi Rajamäe, PhD

Tartu

2026

Annotatsioon

Käesolev magistritöö uurib muinasjutuliste elementide ja liminaalsuse seoseid Sarah J. Maasi teoses *A Court of Thorns and Roses* ning selle eestikeelses tõlkes *Rooside ja okaste koda*. Töö eesmärk on analüüsida, kuidas muinasjutulised motiivid väljendavad liminaalsust ehk piiripealseid ja muutusega seotud seisundeid. Lisaks uuritakse, kuidas need liminaalsed aspektid säilivad või muutuvad tõlkes. Analüüs põhineb kvalitatiivsel lähilugemisel ja tõlkevõrdlusel ning jaguneb viieks kategooriaks: liminaalsed ruumid, seisundid, suhted ja olendid, sündmused ning protsessid. Töö näitab, et muinasjutulised elemendid toimivad tekstis ülemineku ja transformatsiooni mehhanismidena ning et tõlge ei vahenda ainult tähendusi, vaid kujundab neid aktiivselt ümber.

Märksõnad: liminaalsus, fantaasiakirjandus, Sarah J. Maas, *A Court of Thorns and Roses*, tõlkeanalüüs, muinasjutumotiivid

Sisukord

Sissejuhatus	5
1. Teooria	7
1.1 Muinasjutulisus kui narratiivne ja kultuuriline süsteem	7
1.1.1 Muinasjutu struktuurne loogika	7
1.1.2 Muinasjutt kui kultuuriline ja ideoloogiline tekst	8
1.1.3 Motiivid, sümbolid ja <i>retelling</i>	8
1.1.4 Muinasjutulisus kui atmosfäär ja tajukogemus	9
1.1.5 Muinasjutuelementide tõlge	9
1.2 Liminaalsus kui ülemineku ja muutuse mehhanism	9
1.2.1 Liminaalsuse mõiste kujunemine	10
1.2.2 Liminaalsus kui vahepealsus ja vastandlikkus	10
1.2.3 Liminaalsus ruumina	11
1.2.4 Liminaalsus identiteedi, keha ja taju muutusena	11
1.2.5 Liminaalsus suhetes, sündmustes ja protsessides	12
1.2.6 Liminaalsus ja tõlge	13
1.2.7 Teooria ja analüüsi seos	13
2. Analüüs	15
2.1 Liminaalsed ruumid kui transformatiivsete piiride kandjad	15
2.1.1 Metsa kui liminaalse ruumi vastandlikkuse vahendamine tõlkes	15
2.1.2 Metsa kui piiri ületamise ruum	16
2.1.3 Loss kui normatiivse liminaalse ruumi tõlkeline taasloomine	20
2.1.4 Läveruumid ja piirid kui ülemineku materialiseerumine	22
2.1.5 Klassikalise metsa nihkumine: koobas, kong ja Mäealune kui metsa funktsiooni kandjad	25
2.2 Liminaalsed seisundid: identiteedi, rolli ja taju tõlkeline taasloomine	26
2.2.1 Liminaalse seisundid kui sisemine üleminek	27
2.2.2 Identiteedi lagunemine ja ümberkujundamine tõlkes	28
2.2.3 Maskid, rollid ja nende kaudu kujunev identiteet	29
2.2.4 Kehaline liminaalsus ja kontrolli kaotus	31
2.2.5 Tajude ja reaalsuse destabiliseerimine tõlkes	32
2.2.6 Liminaalsus kui kestuslik ja tõlkeline protsess	33
2.3 Liminaalsed suhted ja olendid: inimliku ja üleloomuliku piir tõlkes	34
2.3.1 Liminaalsed suhted ja olendid: piiride hägustumine, vahendatus ja võimu ümberkujundamine	34
2.3.2 Olemuslike piiride hägustumine: inimese ja „teise“ vaheline ala	35
2.3.3 Inimese ja haldja piiri tõlkeline konstrueerimine	36
2.3.4 Kahetised suhted: tõmme, oht ja sõltuvus	37

2.3.5 Lepingud, käsud ja kokkulepped kui liminaalse suhte struktureerijad	39
2.3.6 Võimusuhte ebastabiilsus ja ümberjaotus	40
2.3.7 Liminaalsed olendid kui vahendajad ja muutuse kujundajad	41
2.4 Liminaalsed sündmused	41
2.4.1 Liminaalsed sündmused: katkestus, üleminek ja transformatsiooni kulminatsioon ...	41
2.4.2 Katkestuse tõlkimine: järsu murdepunkti säilitamine	42
2.4.3 Maagiline sekkumine ja transformatsiooni tõlkeline konstrueerimine	44
2.4.4 Keelelised väljendid kui liminaalsed sündmused	46
2.4.5 Aja, rütmi ja ruumi katkestused liminaalsetes sündmustes	47
2.5. Liminaalsed protsessid	48
2.5.1 Liminaalsed protsessid: ülemineku kestvus, kordus ja muutuse tõlkeline kujundamine	48
2.5.2 Muutuse järkjärguline kujunemine ja selle vahendamine tõlkes	49
2.5.3 Kordus kui liminaalse seisundi kinnistaja ja tõlkeline rütm	50
Kokkuvõte	53
Kasutatud kirjandus	55
Abstract	56
Lisad	57

Sissejuhatus

Muinasjutulised motiivid ja struktuurid on kirjanduses pikka aega olnud olulised viisid, mille kaudu kujutatakse muutust, üleminekuid ja piiriületusi. Kuigi muinasjutte seostatakse sageli traditsioonilise lastekirjandusega, esinevad need elemendid selgelt ka kaasaegses fantaasiakirjanduses. Sellistes tekstides ei toimi muinasjutulisus ainult tuttavate motiivide kordamisena, vaid aitab kujundada tegelaste arengut, maailma ülesehitust ja loo tähenduslikke kihte. Eriti selgelt tuleb see esile teostes, kus muinasjutulised ruumid, üleloomulikud olendid, maagilised lepingud, keelatud piirid ja hetked on põimitud kaasaegse narratiiviga.

Käesoleva magistritöö teema valik on seotud autori isikliku huviga muinasjuttude ja fantaasiakirjanduse vastu. Muinasjutud on autorile huvi pakkunud juba pikemat aega, kuid kaasaegset fantaasiakirjandust lugedes tekkis küsimus, kuidas traditsioonilised muinasjutuelemendid uues kontekstis toimivad. Selle töö eesmärk on uurida, kuidas muinasjutulised elemendid väljendavad liminaalsust Sarah J. Maasi teoses *A Court of Thorns and Roses* ning kuidas need liminaalsed aspektid on vahendatud eestikeelses tõlkes.

Töö uurimisprobleem seisneb selles, et kuigi valitud teos kasutab selgelt muinasjutulisi elemente, vajavad need lähemat käsitlemist liminaalsuse ja tõlke vaatepunktist. Muinasjutuelemente võib esmapilgul pidada tuttavateks või dekoratiivseteks, kuid analüüs näitab, et need loovad tekstis üleminekuid ja muutusi. Samuti ei ole tõlge nende elementide puhul neutraalne: tõlkija sõnavalik, lauserütm, kujundite säilitamine või täpsustamine mõjutab seda, kuidas eesti lugeja liminaalseid ruume, seisundeid ja suhteid tajub.

Töö keskne uurimisküsimus on järgmine: kuidas avalduvad muinasjutulised elemendid liminaalsusena teoses *A Court of Thorns and Roses* ning kuidas need liminaalsed aspektid säilivad, muutuvad või nihkuvad eestikeelses tõlkes?

Sellele küsimusele vastamiseks lähtutakse järgmistest alaküsimustest:

- Kuidas toimivad muinasjutulised ruumid, nagu mets, loss, lävi, koobas ja Mäealune, liminaalsete piiride ja üleminekukohtadena ning kuidas tõlge nende ruumide vastandlikkust vahendab?
- Kuidas avalduvad liminaalsed seisundid tegelase identiteedis, kehalisuses, rollides ja tajus ning milliseid tõlkelisi nihkeid nende seisundite vahendamisel esineb?

- Kuidas kujutatakse liminaalseid suhteid ja olendeid, eriti inimese ja üleloomuliku piiri, ning kuidas tõlge säilitab või muudab nende vastandlikku tähendust?
- Kuidas toimivad liminaalsed sündmused, nagu katkestused, maagilised sekkumised, käsud ja kokkulepped, ning kuidas nende protsessiga seotud mõju tõlkes avaldub?
- Kuidas kujuneb liminaalsus pikema protsessina ning kuidas tõlge vahendab kordust, kestust ja järkjärgulist muutust?
- Kuidas saab tõlget ennast käsitleda liminaalse ruumi ja protsessina, kus algteksti tähendused liiguvad teise keele- ja kultuuriruumi?

Töö uurimisobjektiks on Sarah J. Maasi teos *A Court of Thorns and Roses* ning selle eestikeelne tõlge *Rooside ja okaste koda*, mille on tõlkinud Mario Pulver. Analüüs keskendub valitud tekstinäidetele, milles muinasjutulised elemendid seostuvad liminaalsuse ja tõlkeliste probleemidega. Näiteid kogunes töö käigus märkimisväärselt palju. Kuna kõigi näidete põhjalik käsitlemine ületaks käesoleva magistritöö mahu, on analüüsi valitud need näited, mis illustreerivad kõige selgemalt muinasjutulist elementi, selle liminaalset tähendust ning tõlkeprobleemi. Valik ei tähenda, et teised näited oleksid ebaolulised, vaid et analüüs keskendub lihtsalt valitud juhtumitele, mille kaudu on võimalik näidata korduvaid mustreid.

Metoodiliselt on töö kvalitatiivne lähilugemine koos tõlkevõrdlusega. Esmalt tuvastati teoses muinasjutulised elemendid ja koondati need korduvate tunnuste põhjal kategooriatesse. Seejärel seoti need elemendid liminaalsuse teooriaga ning analüüsiti, kuidas need toimivad ruumide, seisundite, suhete, sündmuste ja protsessidena. Iga näite puhul vaadeldakse esmalt liminaalset nähtust, seejärel tõlkeprobleemi, tõlkija valitud strateegiat ning lõpuks selle mõju liminaalsusele.

Magistritöö koosneb teoreetilisest ja analüütilisest osast. Teoreetiline osa annab lugejale vajaliku tausta muinasjutu, muinasjutuelementide, liminaalsuse ja tõlke seoste mõistmiseks. Selle eesmärk ei ole kõiki analüüsis esinevaid näiteid ette ära seletada, vaid luua raamistik, mille abil on võimalik mõista, mille järgi autor muinasjutulisi elemente tuvastab ning miks neid käsitletakse liminaalsuse ja tõlkeprobleemide kaudu. Analüütiline osa jaguneb viieks kategooriaks: liminaalsed ruumid, liminaalsed seisundid, liminaalsed suhted ja olendid, liminaalsed sündmused ning liminaalsed protsessid. Töö lõpus esitatakse järeldused, milles võetakse kokku analüüsi peamised tulemused ja vastatakse uurimisküsimustele.

1. Teooria

1.1 Muinasjutulisus kui narratiivne ja kultuuriline süsteem

Muinasjutt on üks vanimaid ja püsivamaid jutustamisvorme, mille kaudu on erinevates kultuurides edasi antud väärtusi, kogemusi ja arusaamu maailmast. Kuigi muinasjutte seostatakse sageli lastekirjandusega, ei piirdu need ainult lihtsate õpetlike lugudega. Muinasjutud on keerulised tähendust loovad süsteemid, mis kasutavad korduvaid motiive, tegelaskujusid, ruume ja tegevusmudeleid. Just nende korduvate elementide tõttu on muinasjutud äratuntavad ka siis, kui neid kasutatakse kaasaegses kirjanduses ümbertöötatud kujul.

Selles töös käsitletakse muinasjutulisust analüütilise tööriistana. See tähendab, et muinasjutulisust ei mõisteta ainult žanrimääratlusena, vaid viisina, kuidas tekstis korduvad teatud motiivid ja struktuurid. Uuritavas teoses on sellisteks elementideks näiteks mets, loss, lävi, maagilised olendid, koletise motiiv, maskid, keelud, kokkulepped, katsumused ja transformatsioon. Need elemendid on töö jaoks olulised seetõttu, et need ei esine ainult loo kaunistusena, vaid aitavad kujundada tegelase üleminekuid ja muutust.

Teooriaosa eesmärk on anda lugejale taust, mille abil mõista, miks just sellised elemendid on analüüsi valitud. Kuna analüüsis osas ei ole võimalik kõiki muinasjututeooria tahke eraldi lahti seletada, loob teooriaosa üldise raamistiku: mis on muinasjutt, milliseid tunnuseid võib pidada muinasjutuliseks ning kuidas need tunnused seostuvad liminaalsuse ja tõlkega. Seetõttu tuleb teooriat lugeda analüüsi toetava osana, mitte eraldiseisva ülevaatenäite kogu muinasjuttu uurimusest.

1.1.1 Muinasjuttu struktuurne loogika

Muinasjuttude süsteemse uurimise üheks aluseks on Vladimir Proppi teos *Morphology of the Folktale*, milles tuuakse välja, et imemuinasjutud põhinevad korduvatel tegevusmustritel. Proppi jaoks ei ole kõige olulisem see, kes täpselt loos tegutseb, vaid millist funktsiooni tegelane või sündmus täidab (Propp 1968: 20-21, 79-81). Tegelased võivad olla erinevad, kuid nende rollid loos korduvad: keegi lahkub kodust, kohtub vastasega, saab abi, läbib katsumuse ja jõuab muutuseni.

Selles töös ei kasutata Proppi mudelit rangeks struktuurianalüüsiks, kuid tema käsitus aitab mõista, miks muinasjutulised elemendid on sageli seotud teekonna ja muutusega. Näiteks metsa

sisenemine, keelatud piiri ületamine, kokkuleppe sõlmimine või koletisega kohtumine ei ole lihtsalt sündmused, vaid funktsioonid, mis viivad tegelase ühest seisundist teise. Sellest tulenevalt saab muinasjutulisi elemente seostada liminaalsusega: need on kohad ja hetked, kus tegelane ei ole enam endises olukorras, kuid ei ole veel jõudnud uude stabiilsesse seisundisse.

1.1.2 Muinasjutt kui kultuuriline ja ideoloogiline tekst

Kui Propp keskendub muinasjutu ülesehitusele, siis Jack Zipes rõhutab muinasjutule kui kultuurilisele ja ideoloogilisele nähtusele. Zipesi järgi ei ole muinasjutud neutraalsed lood, vaid need peegeldavad ja kujundavad ühiskondlikke väärtusi, näiteks arusaamu võimust, soost, moraalist ja normidest (Zipes 2006: ix-xiii, 1-10). See tähendab, et muinasjutumotiivid võivad eri aegadel ja eri tekstides saada uusi tähendusi (Zipes 2006: x).

See vaatenurk on oluline ka *A Court of Thorns and Roses* uurimisel. Teos kasutab äratuntavaid muinasjutulisi motiive, eriti *Kaunitari ja koletise* tüüpi lugu, kuid muudab need psühholoogiliselt ja moraalselt keerukamaks. Koletis ei ole ainult ohtlik olend, loss ei ole ainult romantiline ruum ja kangelanna ei ole ainult päästmist vajav tegelane. Need kategooriad muutuvad ja hägustuvad. Just selline hägustumine loob aluse liminaalsuse uurimiseks.

1.1.3 Motiivid, sümbolid ja retelling

Muinasjutud toimivad suurel määral motiivide kaudu. Cristina Bacchilega rõhutab, et muinasjuttude tähendus kujuneb sageli korduvate elementide kaudu, nagu keelatud ruum, maagiline abi, katsumused, lepingud ja üleloomulikud olendid (Bacchilega 2013: 25–40). Need motiivid loovad äratundmise, kuid nende tähendus ei ole püsiv. Sama motiiv võib uues tekstis hakata tööle teisel viisil.

Kaasaegses kirjanduses esinevad muinasjutud sageli ümbertöötatud kujul ehk *retelling*’una. Vanessa Joosen kirjeldab *retelling*’ut kui teksti, mis säilitab muinasjutu põhistruktuuri või motiivid, kuid muudab nende rõhuasetust ja tähendust (vt Joosen 2011). Sellistes tekstides võivad tegelased olla psühholoogiliselt keerukamad, moraalsed vastandused ebaselgemad ja süžee mitmekihilisem. *A Court of Thorns and Roses* kasutab *retelling*’u loogikat.

Selles töös ei ole eesmärk tõestada, et romaan on kindla muinasjutu ümberjutustus. Olulisem on uurida, kuidas muinasjutulised elemendid toimivad. Sellepärast on analüüsis tähelepanu all mitte ainult suur struktuur, vaid ka üksikud motiivid: mets kui ohtlik ja muutust käivitav ruum,

loss kui korraga kaitsev ja piirav koht, lävi kui üleminekupunkt, mask kui ebastabiilse identiteedi märk ning leping kui sõnaline tegu, mis loob uue olukorra.

1.1.4 Muinasjutulisus kui atmosfäär ja tajukogemus

Muinasjutulisus ei avaldu ainult struktuuris ja motiivides, vaid ka atmosfääris. J. R. R. Tolkien rõhutab, et muinasjutuline maailm peab looma lugejale teise maailma kogemuse, mis tundub loo sees usutav (vt Tolkien 1964). Selline mõju tekib sageli kujundliku keele, aistinguliste kirjelduste, korduste, ebamäärasuse ja võõristuse kaudu.

See on käesoleva töö jaoks eriti tähtis, sest liminaalsus avaldub sageli just atmosfääris. Näiteks mets muutub vaikseks, tuul vaibub ja isegi lumi näib peatuvat; loss on korraga turvaline ja ähvardav; pimedus või maagia muutub kehaliselt tajutavaks. Sellistes kohtades ei ole muinasjutulisus ainult motiiv, vaid kogemus. Tõlkes tuleb seda kogemust vahendada sõnavaliku, rütmi ja kujundite kaudu.

1.1.5 Muinasjutuelementide tõlge

Tõlke seisukohalt on oluline, et muinasjutulised elemendid ei ole alati üheselt ülekantavad. Mõni sõna võib lähtekultuuris kanda kindlat muinasjutulist või mütoloogilist varjundit, kuid sihtkeeles võib see mõjuda kas tuttavamalt, võõramalt, argisemalt või pidulikumalt. André Lefevere käsitleb tõlget ümberkirjutusena, mida mõjutavad sihtkultuuri normid, ootused ja väärtused (Lefevere 2017: vii, ix). See tähendab, et tõlge ei ole ainult tehniline tähenduste ülekandmine, vaid aktiivne kujundamine. Muinasjutuelementide puhul võib tõlkevalik muuta seda, kas ruum tundub ohtlik või poeetiline, kas olend tundub koletislik või lihtsalt võõras, kas käsk kõlab ähvardavalt või neutraalselt. Seetõttu on analüüsis oluline vaadata nii otseseid vastavusi kui ka väikeseid nihkeid.

1.2 Liminaalsus kui ülemineku ja muutuse mehhanism

Liminaalsuse mõiste võimaldab analüüsida üleminekut, ebakindlust ja muutust nii kultuuris kui ka kirjanduses. Alguses kasutati seda mõistet antropoloogias, kuid hiljem on seda rakendatud laialt kirjandus-, kultuuri- ja tõlketeaduses. Selles töös käsitletakse liminaalsust mitmetasandilise nähtusena, mis avaldub ruumides, seisundites, suhetes, olendites, sündmustes ja protsessides. Need tasandid ei ole üksteisest täielikult eraldatud. Ruumiline liminaalsus

mõjutab tegelase sisemist seisundit, suhted kujundavad identiteeti ning sündmused käivitavad pikemaajalisi protsesse.

Analüüsiosa ülesehitus lähtubki sellest mitmetasandilisusest. Töö ei otsi ainult ühte liminaalsuse vormi, vaid uurib, kuidas erinevad muinasjutulised elemendid loovad piiripealseid olukordi. Selline lähenemine võimaldab näha, et muinasjutulisus ja liminaalsus ei ole kaks eraldi nähtust, vaid uuritavas teoses tihedalt seotud: muinasjutuelement on sageli just see vorm, mille kaudu liminaalsus nähtavaks saab.

1.2.1 Liminaalsuse mõiste kujunemine

Liminaalsuse mõiste pärineb Arnold van Gennepi siirderiituste teooriast. Van Gennep kirjeldab üleminekut kolme etapina: eraldumine, liminaalne faas ja taasliitumine (van Gennep 1960: 10–11). Liminaalne faas on vahepealne seisund, kus inimene ei kuulu enam oma varasemasse kategooriasse, kuid ei ole veel saanud uut staatust. See seisund on ebakindel, sest tavapärased rollid ja piirid ei kehti enam selgelt.

Victor Turner arendas van Gennepi käsitlust edasi ja kirjeldas liminaalsust väljendiga *betwixt and between* ehk kahe seisundi vahel olemisena (Turner 1969: 94–95). Turneri järgi on liminaalne tegelane või olukord määratlematu: see ei mahu enam varasemasse süsteemi, kuid pole veel jõudnud uude. Käesolevas töös on see mõte keskne, sest uuritavas teoses satub peategelane korduvalt olukordadesse, kus ta ei ole enam lihtsalt inimene, jahimees või tütar, kuid ei ole veel saanud ka uueks olendiks või uue maailma liikmeks.

Hiljem on liminaalsuse mõistet laiendanud mitmed autorid. Bjørn Thomassen rõhutab, et liminaalsus ei esine ainult rituaalides, vaid ka laiemates kultuurilistes ja narratiivsetes olukordades (Thomassen 2014: 4–6). Arpad Szakolczai juhib tähelepanu sellele, et liminaalne seisund ei pruugi alati kiiresti lõppeda, vaid võib muutuda pikemaks või isegi püsivaks vahepealsuseks (Szakolczai 2009: vii). See on oluline ka analüüsitava romaani puhul, sest tegelase muutus ei toimu ühe hetkega, vaid korduvate kogemuste, ruumide ja suhete kaudu.

1.2.2 Liminaalsus kui vahepealsus ja vastandlikkus

Liminaalsuse üks olulisemaid tunnuseid on vastandlikkus. Liminaalses olukorras ei kehti selged vastandused: turvaline ja ohtlik, inimlik ja üleloomulik, vangistus ja pääsemine, kodune ja võõras võivad eksisteerida korraga. Just selline vastandite koosolu muudab liminaalsuse

analüütiliselt kasulikuks. Uuritavas teoses on näiteks loss korraga pelgupaik ja vangla, mets korraga ohu ja teadmise ruum, haldjad korraga ligitõmbavad ja ohtlikud.

Homi Bhabha *in-between* mõiste aitab seda vahepealsust mõista tähenduste tekkimise ruumina (Bhabha 1994: 1–2). Vahepealsus ei ole ainult segadus, vaid ka koht, kus tekivad uued tähendused ja identiteedid. Selles töös on see oluline seetõttu, et peategelase areng ei toimu selgete kategooriate sees, vaid just nende vahel. Ta õpib uut maailma lugema olukordades, kus varasemad teadmised enam ei kehti.

1.2.3 Liminaalsus ruumina

Liminaalsus on tihedalt seotud ruumiga. Van Gennepi käsitluses tähendab üleminek sageli ka füüsilist liikumist ühest ruumist teise. Sellised ruumid nagu mets, värav, uks, koobas või loss tähistavad piire, mille ületamine muudab tegelase olukorda. Ruumiline liikumine ei ole seega ainult geograafiline, vaid ka sümboolne.

Juri Lotmani semiosfääri teooria aitab ruumilist liminaalsust siduda tähenduse loomisega. Lotmani järgi on piir mitte ainult eraldav joon, vaid aktiivne koht, kus erinevad tähendussüsteemid kohtuvad ja tõlgivad üksteist (Lotman 1999: 12-13). Piiril tekib tähendus, sest seal puutuvad kokku kaks erinevat korda. Käesolevas töös saab metsa, lossi ja läve käsitleda just selliste piirialadena. Need ruumid ei ole lihtsalt tegevuspaigad, vaid tähendust loovad mehhanismid.

Analüüsis on ruumiline liminaalsus jaotatud peamiselt kolme vormi: mets, loss või hoone ning lävi või piir. Mets esindab avatud ja ebakindlat ruumi, kus tegelane kohtab ohtu ja teadmisi. Loss esindab normatiivset ja kontrollivat ruumi, mis on korraga kaitsev ja piirav. Läved, ukSED, väravad, müürid ja koopasuud on hetked, kus üleminek muutub kehaliselt ja visuaalselt nähtavaks.

1.2.4 Liminaalsus identiteedi, keha ja taju muutusena

Liminaalsus mõjutab tugevalt tegelase identiteeti. Turner kirjeldab liminaalset tegelast kui vormitavat ja määratlematut (Turner 1969: 95). Sellises seisundis ei saa tegelane ennast enam kindlalt kirjeldada varasemate rollide kaudu. Ta võib tajuda end saagina, objektina, vangina või olendina, kes ei kuulu enam oma varasemasse maailma. Uuritavas teoses ilmneb see eriti selgelt

kohtades, kus peategelase inimlik identiteet muutub madalamaks või ebakindlamaks kategooriaks.

Lisaks identiteedile puudutab liminaalsus ka keha. Keha võib muutuda võõraks, kontrollimatuks või välise jõu poolt juhitavaks. Kehalised reaktsioonid, nagu värisemine, hingamisraskus, valu, tuimus või kontrolli kaotus, ei ole ainult emotsiooni kirjeldused, vaid näitavad, et muutus toimub tegelase sees. Liminaalne keha on keha, mis ei allu enam täielikult varasematele piiridele.

Samuti muutuvad liminaalses seisundis tajud. Tegelane ei saa enam kindlalt usaldada seda, mida ta näeb, kuuleb või tunneb. Reaalsus võib muutuda häguseks, unenäoliseks või killustatuks. See on oluline ka tõlke jaoks, sest tajumuutused sõltuvad sageli täpsest sõnavalikust, rütmist ja kujunditest. Kui tõlge muudab hägususe liiga selgeks, võib liminaalne mõju nõrgeneda; kui tõlge säilitab ebamäärasuse, jääb lugejale alles piiripealne kogemus.

1.2.5 Liminaalsus suhetes, sündmustes ja protsessides

Liminaalsus ei ole ainult individuaalne kogemus, vaid avaldub ka suhetes. Turneri järgi võivad liminaalses seisundis tavapärased hierarhiad ajutiselt laguneda (Turner 1969: 96–97). Uuritavas teoses on suhted inimese ja haldja, ohvri ja valitseja, sõltuvuse ja vastupanu vahel pidevalt muutumises. Haldjad ei ole ainult vaenlased ega ainult abistajad, vaid sageli mõlemat korraga. Sellised suhted on liminaalsed, sest need hägustavad kategooriaid ja võimusuhteid.

Liminaalsus võib avalduda ka sündmusena. Sellised sündmused on katkestused, maagilised sekkumised, käsud, keelud, kokkulepped ja transformatsioonid. Need on hetked, kus muutus muutub nähtavaks. Keelelised väljendid on selles töös eriti olulised, sest muinasjutulises maailmas võivad sõnad ise reaalsust muuta. Käsk, lubadus või leping ei kirjelda ainult olukorda, vaid loob uue olukorra.

Lõpuks on liminaalsus ka protsess. Muutus ei toimu uuritavas teoses ainult ühe sündmuse kaudu, vaid korduvate ja kestvate kogemuste kaudu. Tegelane liigub järk-järgult uue identiteedi, uue teadmise ja uue maailma mõistmise poole. Kordus, aeglus, tagasipöördumine ja ebakindlus näitavad, et liminaalsus võib olla pikaajaline protsess, mitte ainult hetkeline üleminek.

1.2.6 Liminaalsus ja tõlge

Käesoleva töö tõlketeaduslik keskpunkt on arusaam, et tõlge ise võib toimida liminaalse ruumi ja protsessina. Tõlgitud tekst liigub ühest keelelisest ja kultuurilisest süsteemist teise. Ta ei ole enam täielikult lähtekultuuri tekst, kuid ei ole ka algupäraselt sihtkultuuri tekst. Ta paikneb kahe süsteemi vahel ning just selles vahepealsuses tekivad uued tähendused.

Lotmani semiosfääri teooria aitab seda mõtet selgitada. Kui kultuur koosneb erinevatest tähendussüsteemidest, siis tõlge toimib nende süsteemide piiril. Piir ei ole ainult koht, kus üks süsteem lõpeb ja teine algab, vaid koht, kus toimub vahendamine ja ümberkujundamine (Lotman 1999: 12-18). Tõlge on seega aktiivne piiriala, kus algteksti tähendused kohtuvad sihtkeele ja sihtkultuuri võimalustega.

Lefevere'i ümberkirjutuse mõiste toetab samuti arusaama, et tõlge ei ole neutraalne. Tõlkija teeb pidevalt valikuid, mida mõjutavad keel, kultuur, stiil ja lugeja ootused (Lefevere 2017: 6–7). Need valikud võivad liminaalsust säilitada, tugevdada või nõrgendada. Näiteks võib tõlge säilitada algteksti ebamäärase atmosfääri, täpsustada mõnda kujundit, pehmedada ohtu või muuta lause eesti keeles loomulikumaks. Iga selline valik mõjutab seda, kuidas lugeja liminaalset nähtust tajub.

Seetõttu on analüüsis kasutatud struktuuri, mille järgi iga näite puhul vaadeldakse nelja aspekti: liminaalne nähtus, tõlkeprobleem, tõlkestrateegia ja mõju liminaalsusele. Selline struktuur aitab hoida töö fookust tõlkel. Analüüsi eesmärk ei ole ainult öelda, et originaalis esineb liminaalsus, vaid näidata, kuidas eestikeelne tõlge seda liminaalsust vahendab ja kujundab.

1.2.7 Teooria ja analüüsi seos

Kokkuvõttes loob teooriaosa raamistiku, mille abil mõista analüüsiosa kategooriaid. Muinasjututeooria aitab tuvastada, millised elemendid on teoses muinasjutulised. Liminaalsuse teooria aitab selgitada, miks need elemendid on seotud ülemineku, ebakindluse ja muutusega. Tõlketeooria võimaldab uurida, kuidas need tähendused liiguvad originaalist tõlkesse ning kuidas tõlge neid ümber kujundab.

Oluline on rõhutada, et teooriaosa ei ole mõeldud kõigi analüüsis esinevate näidete üksikasjalikuks eelkirjelduseks. Selle eesmärk on anda lugejale vajalik taust, et mõista autori valikuid: miks on analüüsi keskmes just mets, loss, lävi, maskid, tajumuutused, üleloomulikud olendid, maagilised sündmused ja korduvad protsessid. Analüüsiosas näidatakse nende elementide toimimist konkreetsete tekstinäidete kaudu.

Töös ei kasutata tõlkestrateegiaid range või süsteemse klassifikatsioonina ning töö eesmärk ei ole koostada terviklikku ülevaadet tõlkestrateegiate teooriast. Analüüsisosas kasutatavad mõisted nagu säilitamine, täpsustamine, pehmendamine või kodustamine põhinevad töö autori tõlgendustel konkreetsete tõlkelahenduste kohta ning toimivad eelkõige kirjeldavate analüütiliste vahenditena. Seetõttu ei käsitleta neid kategooriaid universaalsete või lõplikena, vaid autori isiklike tähelepanekutena selle kohta, kuidas tõlge mõjutab liminaalsuse vahendamist eestikeelses tekstis.

2. Analüüs

2.1 Liminaalsed ruumid kui transformatiivsete piiride kandjad

Liminaalsuse käsitlemine ruumilise kategooriana võimaldab analüüsida muinasjutuliste elementide toimimist mitte ainult narratiivsete taustaelementidena, vaid struktuursete mehhanismidena, mille kaudu tekst organiseerib üleminekuid ja transformatsiooni. Victor Turneri (1969: 94-97) käsitluses paiknevad liminaalsed ruumid struktuuri ja selle vastandi piiril ning ei allu tavapärastele kategooriatele. Analüüsitavas teoses ilmneb see eriti selgelt ruumides, kus kehtivad korraga nii tuttavad kui ka võõrad reeglid. Need ruumid ei ole lihtsalt tegevuspaigad, vaid toimivad aktiivselt, muutes olemasolevaid tähendusi ebakindlamaks ja luues võimalusi muutuseks (vt. 2.3).

Siinse analüüsi jaoks on oluline vaadelda, kuidas liminaalsed ruumid tõlkes konstrueeritakse. Mets, loss, värav, uks, kong või koobas ei kanna tähendust ainult sündmustiku kaudu. Nende liminaalsus tekib sõnavaliku, rütmi, atmosfääri, ebamäärasuse ja tajuliste detailide kaudu. Tõlkeanalüüsi seisukohalt on seega oluline vaadata, kas tõlge säilitab ruumi vastandlikkuse, teeb selle konkreetsemaks või nihutab rõhuasetust näiteks ohult, võõrapärasuselt või poeetilisuselt selgusele.

Järgnevas peatükis käsitletakse kolme ruumitüüpi: metsa, lossi või hoonet ning läve või piiri. Iga näite puhul lähtutakse samast struktuurist: esmalt kirjeldatakse liminaalset nähtust, seejärel tuuakse välja tõlkeprobleem, tõlkestrateegia ning lõpuks selle mõju liminaalsusele (vt. 2.7).

2.1.1 Metsa kui liminaalse ruumi vastandlikkuse vahendamine tõlkes

Muinasjutulises traditsioonis on mets üks kesksemaid liminaalseid ruume, mis tähistab eemaldumist tsiviliseeritud maailmast ja sisenemist ebakindlasse, määratlemata keskkonda. Mets ei kuulu täielikult ei kultuuri ega looduse sfääri, vaid asub nende piiril, mistõttu kehastab liminaalsust ruumilisel tasandil (vt 2.1). Mets aitab seda seisundit ruumiliselt esile tuua.

Selline liminaalne seisund ei avaldu tekstis lihtsalt üldise taustana, vaid muutub nähtavaks kindlate kirjelduste ja olukordade kaudu. Mets ei ole seega ainult sümboolne piir kahe maailma vahel, vaid toimib ka aktiivse keskkonnana, kus tegelase kogemus muutub ebakindlamaks ja mitmetähenduslikumaks. Seda on võimalik täpsemalt jälgida mitmete tekstinäidete kaudu, kus metsa kujutatakse kord ohtliku ja võõrastavana, siis aga kohana, mis võimaldab muutust ja üleminekut.

2.1.2 Mets kui piiri ületamise ruum

EN: „I had risked much in coming so far into the forest...” (Maas 2015: 2)

ET: „Riskisin palju sellega, et tulin nii sügavale metsa.” (Maas 2017: 2)

Sellest näites on liminaalne nähtus seotud teadliku piiriületusega. Tegelane ei kirjelda metsa sisenemist neutraalse liikumisena, vaid riskina. Väljend „so far into the forest” rõhutab, et ta on liikunud liiga kaugemale, st ta on ületanud tavapärase piiri. Mets ei ole siin lihtsalt taust, vaid ruum, kuhu sisenemine muudab tegelase positsiooni: ta liigub tuttavast maailmast ebakindlasse tsooni.

Tõlkeprobleem seisneb selles, kuidas edasi anda nii ruumilist sügavust kui ka sellega seotud ohtu. Inglisekeelne „so far into the forest” on kompaktne ja jätab teatava tunnetusliku avaruse: lugeja tajub, et tegelane on tunginud metsa sügavusse, kuid täpset piiri ei määratleta. Eesti tõlkes kasutatakse väljendit „nii sügavale metsa”, mis muudab piiriületuse väga selgelt tajutavaks. Tõlkestrateegia on seega täpsustav, kuid mitte liigselt seletav.

Mõju liminaalsusele muutub pigem tugevamaks. Eesti keeles rõhutab „sügavale” metsa ruumilist ja psühholoogilist sügavust. See muudab liminaalsuse ülemineku eesti lugejale nähtavamaks: tegelane ei ole enam metsa serval, vaid ohtliku ruumi sees. Tõlge aitab seega konstrueerida metsa kui transformatiivset piiri, mille ületamine muudab tegelase olukorda.

EN: „Only a few hours of daylight remained...” (Maas 2015: 2)

ET: „Jäi vaid paar tundi päevavalgust.” (Maas 2017: 2)

Siin lisandub ruumilisele liminaalsusele ajaline liminaalsus. Päevavalguse lõppemine tähendab, et mets ei ole kogu aeg sama ruum. Päeval võib mets olla veel mingil määral nähtav ja kontrollitav, kuid õhtu lähenedes muutub see teistsuguseks: ohtlikumaks, tundmatumaks ja raskemini tajutavaks. Seega kujuneb mets kahe piiri kaudu: tegelane on ruumiliselt sügaval metsas ja ajaliselt päeva ning öö vahel.

Tõlkeprobleem seisneb aja nappuse ja ähvardava atmosfääri säilitamises. Inglise „only a few hours” rõhutab vähesust ja piiratud aega. Eesti „vaid paar tundi” annab selle edasi loomulikult ja arusaadavalt. Tõlkestrateegia on säilitav, kuid eesti vaste on veidi kõnekeelsem ja otsesem.

Mõju liminaalsusele on selge: tõlge säilitab ajapiiri. Mets muutub ohtlikuks mitte ainult sellepärast, et see on mets, vaid ka seetõttu, et valgus on kadumas. Eesti lugeja jaoks tekib sama tunne, et tegelane peab tegutsema enne, kui ruum täielikult muutub.

EN: „The forest went silent. The wind died. Even the snow paused.“ (Maas 2015: 4)

ET: „Mets jäi vaikseks. Tuul vaibus. Isegi lumi tegi pausi.“ (Maas 2017: 4)

See näide on tugevamaid metsa liminaalsuse markereid. Metsas toimub midagi ebaloomulikku: tuul vaibus, lumi justkui peatub ja kogu ruum jääb vaikseks. Loodus ei käitu enam tavapäraselt. Muinasjutulises traditsioonis tähistab selline vaikus sageli hetke, kus tegelane on jõudnud üle piiri ja sisenenud ruumi, kus kehtivad teised reeglid.

Tõlkeprobleem on selles, kuidas säilitada personifikatsioon ja rütm. Ingliskeelses lauses on kolm lühikest üksust, mis loovad järjestikuse seiskumise: forest, wind snow. Eesti tõlge säilitab sama rütmi. Eriti oluline on „tegi pausi“, mis on veidi argisem kui inglise „paused“, kuid annab loodusele inimliku tegevuse.

Tõlkestrateegiaks on siin struktuuriline säilitamine koos kerge kodustamisega. Eesti „tegi pausi“ mõjub loomulikult ja arusaadavalt, kuid ei kaota ebaloomulikku efekti. Mõju liminaalsusele on tugev: ka tõlkes tundub, et mets peatub enne üleloomuliku ilmutumist. Ruum muutub aktiivseks ja tajutavaks, mitte ei jää passiivseks taustaks.

EN: „We entered the line trees. Darkness beckoned beyond.“ (Maas 2015: 42)

ET: „Astusime puude vahele. Eespool kutsus pimedus.“ (Maas 2017: 41)

Selles näites on mets esitatud otsese lävena. „The line of trees“ tähistab piiri: enne seda on tegelane veel ühel pool, pärast seda teisel pool. Pimedus ei ole siin lihtsalt valguse puudumine, vaid aktiivne jõud, mis „kutsub“. See muudab metsa peaaegu iseseisvaks tegelaseks, kes tõmbab inimese enda poole.

Tõlkeprobleem on sõna „beckoned“ vahendamises. Inglise sõna tähendab kutsumist, viipamist või ahvatlemist ning selles on korruga tõmme ja oht. Eesti „kutsus pimedus“ säilitab selle aktiivsuse väga hästi. Tõlkestrateegia on siin tähenduslik säilitamine: pimedus ei ole tõlkes neutraalne, vaid tegutseb.

Mõju liminaalsusele on tugevnev, sest eesti sõnastus „kutsus pimedus“ kõlab väga selgelt muinasjutuliselt. See hoiab alles metsa vastandlikkuse: tegelane liigub ohtu, kuid oht on samal ajal kutsuv. Selline tõlge toetab mõtet, et tõlge konstrueerib liminaalse ruumi transformatiivse piirina.

EN: „I’d never seen the forest so still. Whatever was out there...“ (Maas 2015: 43)

ET: „Ma polnud iial näinud nii liikumatut metsa. Mis iganes seal väljas luusis...“ (Maas 2017: 42)

Siin ei ole liminaalsus seotud ainult metsa füüsilise sügavusega, vaid ka sellega, et ruum ei vasta tegelase ootustele. Mets on liiga vaikne ja liiga liikumatu. Väljend „whatever was out there“ jätab ohu määratlemata. See ebamäärasus on oluline, sest liminaalne ruum ei anna tegelasele kindlat teadmist, vaid ainult tunde, et midagi on valesti.

Tõlkeprobleem on määratlematuse säilitamine. Eesti „mis iganes seal väljas oli“ annab hästi edasi teadmise puudumist. „Out there“ on tõlgitud „seal väljas“, mis loob vastanduse tegelase asukoha ja tundmatu välise ruumi vahel. Tõlkestrateegia on säilitav ning hoiab alles algteksti ebakindla tooni.

Mõju liminaalsusele on selge: eesti tõlge ei seleta ohtu lahti. See on oluline, sest kui tõlge muudaks ohu konkreetseks, väheneks liminaalne efekt. Praegune tõlge jätab metsa avatuks, ähvardavaks ja seletamatuks.

EN: „But four shadowy figures slipped through the birch trees, so dark that they seemed made from a starless night.“ (Maas 2015: 130)

ET: „Ent kasepuude vahelt lipsas välja neli varjulist kogu. Nad olid nii tumedad, et näisid olevat tehtud tähtedeta ööst.“ (Maas 2017: 129)

Sellest näites kaotab mets oma tavapärase looduliku stabiilsuse. Puude vahelt ei ilmu lihtsalt tegelased, vaid „varjulised kogud“, kes näivad olevat tehtud tähtedeta ööst. Mets muutub siin ruumiks, kus varjud võivad kehastuda ja kus olendite olemus ei ole enam selgelt määratletav. See on liminaalne ruum, sest nähtav ja nähtamatu, inimene ja vari, loodus ja üleloomulik segunevad.

Tõlkeprobleem seisneb poeetilise ebamäärasuse säilitamises. Inglise „made from a starless night“ on kujundlik ja mütoloogiline. Eesti „tehtud tähtedeta ööst“ säilitab selle väga täpselt. Tõlkestrateegia on kujundi säilitamine. Tõlge ei tee olendeid konkreetsemaks ega lihtsusta kujundit, vaid jätab alles nende hägusa ja teispoolse olemuse.

Mõju liminaalsusele on tugev. Eesti tõlkes kõlab „tähtedeta öö“ isegi väga poeetiliselt ja tumedalt, mis rõhutab metsa kui ebareaalse ja ohtliku ruumi funktsiooni. Tõlge ei nõrgenda algteksti vastandlikkust, vaid aitab seda lugejale tajutavaks muuta.

EN: „Even the balmy spring woods seemed to recoil, to wither and freeze.“ (Maas 2015: 90)

ET: „Isegi sametine kevadmets näis tagasi tõmbuvat. Kuivetus ja külmetas.“ (Maas 2017: 89)

Siin on mets taas aktiivne ja tundlik ruum. Kevadmets peaks tavapäraselt viitama elule, soojusele ja kasvule, kuid tekstis tõmbub see tagasi, närub ja külmub. Liminaalne nähtus seisneb selles, et ruum kaotab oma tavapärase tähenduse. Kevad ei tähenda enam turvalist elu, vaid muutub ohu eelduseks.

Tõlkeprobleem on seotud sõna „balmy“ ja tegusõnade „recoil, wither and freeze“ vahendamisega. Eesti „sametine kevadmets“ annab edasi pehmust ja meeldivust, kuid „tagasi tõmbuvad“, „kuivetus“ ja „külmetas“ muudavad selle järsult ebameeldivaks. Tõlkestrateegia säilitab kontrasti, kuid eesti lause jagamine kaheks muudab muutuse rütmiliselt tugevamaks.

Mõju liminaalsusele on tugevnev. Eesti tõlkes tekib selgelt murdumine: kõigepealt „sametine kevadmets“, siis järsk taandumine ja külmumine. See rõhutab, et liminaalne ruum ei ole püsiv, vaid võib ühe hetkega tähendust muuta.

EN: „Almost as soon as the carriage entered the woods, the sparkle of magic stuffed itself up my nose...“ (Maas 2015: 251)

ET: „Peaaegu kohe, kui tõld metsa sisenes, toppis maagia sädelus end mulle ninna.“ (Maas 2017: 249)

See näide on oluline, sest metsa sisenemine käivitab kohe tajulise muutuse. Maagia ei jää abstraktseks, vaid muutub kehaliselt tuntavaks: see „topib“ end tegelase ninna. Ruumiline üleminek metsa on seega ka sensoorne üleminek. Mets ei ole ainult koht, vaid erineva tajurežiimi algus.

Tõlkeprobleem on selles, kuidas anda edasi ingliskeelse „stuffed itself up my nose“ kummalist, isegi veidi ebamugavat füüsilisust. Eesti „toppis maagia sädelus end mulle ninna“ säilitab selle väga hästi. Tõlkestrateegia on julgelt säilitav, sest tõlge ei pehmenda kujundit ega muuda seda tavalisemaks.

Mõju liminaalsusele on väga tugev. Eesti tõlkes jääb alles tunne, et mets tungib tegelase kehasse. Liminaalne ruum ei ümbritse teda ainult väljastpoolt, vaid siseneb tajude kaudu tema sisse. See seob ruumilise liminaalsuse kehalise ja semiootilise tõlkega.

2.1.3 Loss kui normatiivse liminaalse ruumi tõkeline taasloomine

Erinevalt metsast, mis esindab avatud ja ettearvamatut liminaalsust, toimib loss struktureerituma ja reeglitega piiratud liminaalse ruumina. Esmapilgul võib loss näida stabiilse ja turvalise keskkonnana, kuid lähemal vaatlusel ilmneb selle kahetine iseloom. Loss pakub küll kaitset, kuid samal ajal piirab see tugevalt tegelaste liikumis- ja tegutsemisvõimalusi (vt. 2.2). Tõlke seisukohalt on oluline, kas eesti tekst säilitab selle vastandlikkuse või muudab lossi tähenduse ühesemaks.

EN: „Room – not cell.“ (Maas 2015: 54)

ET: „Tuba – mitte kong.“ (Maas 2017: 53)

Selles lühikeses näites on lossi liminaalsus eriti selgelt koondunud ühte vastandusse. „Room“ viitab tavapärasele eluruumile, „cell“ vangistusele. Tegelane peab endale kinnitama, et tegemist on toaga, mitte kongiga. See kinnitamine aga näitab just seda, et ruumi tähendus ei ole stabiilne.

Tõlkeprobleem on lakoonilise vastanduse säilitamine. Eesti „Tuba – mitte kong“ järgib inglise struktuuri peaaegu täpselt. Tõlkestrateegia on rütmiline ja semantiline säilitamine. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlge jätab alles enesekinnituse katkise ja pingelise vormi.

Oluline on, et tõlge ei lisa selgitust. Kui tõlge oleks näiteks „See oli siiski tuba, mitte vangikong“, muutuks lause pehmemaks ja vähem psühholoogiliseks. Praegune lühike vorm hoiab alles tegelase sisemise kõhkluse: ruum on korraga eluruum ja vangistus.

EN: „Alis had said the house was safe, but warned me to keep my wits about me.“ (Maas 2015: 78)

ET: „Alisi sõnul oli maja ohutu. Samas manitses ta mind meeli erksana hoidma.“ (Maas 2017: 77)

See näide näitab lossi kui vastandlikku ruumi: maja on ohutu, kuid selles tuleb siiski olla valvas. Turvalisus ja oht ei välista teineteist, vaid eksisteerivad samas ruumis. See on liminaalse ruumi keskne tunnus, sest ruum ei allu ühele selgele tähendusele.

Tõlkeprobleem seisneb vastanduse „safe, but“ edasiandmises. Eesti tõlge jagab lause kaheks: „maja oli ohutu“ ja „samas manitses“. See muudab vastanduse väga selgelt nähtavaks. Tõlkestrateegia on selgitav ja kujundav: inglise ühe lause vastandlikkus muutub eesti keeles kaheks tasakaalus väiteks.

Mõju liminaalsusele on pigem tugevnev, sest eesti lugeja näeb kohe, et turvalisus ei ole täielik. Sõna „manitses“ lisab ruumile reeglipärase mõõtme: lossis ei piisa kohalolekust, vaid tuleb õppida, kuidas seal käituda.

EN: „If you’re wise, you’ll keep your mouth shut and your ears open.“ (Maas 2015: 57)

ET: „Kui sul jagub oidu, hoiad suu kinni ja kõrvad lahti.“ (Maas 2017: 55)

Lossi või õukonna liminaalsus avaldub sageli reeglites. Siin antakse tegelasele käitumisjuhise: rääkimine on ohtlik, kuulamine vajalik. Ruum ei ole neutraalne, vaid nõuab kindlat enesekontrolli. Selline reegel muudab lossi rituaalseks ja reeglipäraseks ruumiks.

Tõlkeprobleem on seotud kõnekäänu ja hoiatusliku tooni säilitamisega. Eesti „hoiad suu kinni ja kõrvad lahti“ on loomulik ja idiomaaatiline. Tõlkestrateegia on kodustav, sest väljend kõlab eesti keeles sujuvalt ega mõju võõrapäraselt.

Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlge säilitab reegli praktilise ja ähvardava jõu. Suu ja kõrvade vastandus rõhutab, et selles ruumis ei ole tegelane vaja suhtleja, vaid peab oma keha ja meeldi distsiplineerima.

EN: „The halls were silent and empty – strange for such a large estate.“ (Maas 2015: 70)

ET: „Koridorid olid hääletud ja tühjad – veider nii suurt mõisa arvestades.“ (Maas 2017: 68)

Siin muutub loss kummituslikuks ruumiks. Suur mõis peaks olema elav ja täidetud, kuid koridorid on hääletud ja tühjad. Ruum ei vasta ootustele ning just see loob liminaalse atmosfääri. Teglane liigub tuttava vormiga, kuid sisult võõraks muutunud ruumis.

Tõlkeprobleem on seotud sõnade „silent“ ja „empty“ kõla ning atmosfääri säilitamisega. Eesti „hääletud ja tühjad“ annab hästi edasi nii heli puudumist kui ka ruumilist tühjust. Tõlkestrateegia on säilitav. „Veider“ on lihtne ja loomulik vaste, mis hoiab ära liigse akadeemilisuse või kunstlikkuse. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlge säilitab ruumi ebaloomulikkuse. Loss ei ole siin lihtsalt tühi, vaid liiga tühi, ja just see „liiga“ loob tunde, et ruumis on midagi nihkes.

EN: „The walls of the room pressed in on me.“ (Maas 2015: 142)

ET: „Ruumi seinad surusid mulle peale.“ (Maas 2017: 140)

Selles näites muutub ruum psühholoogiliselt aktiivseks. Seinad ei ole enam passiivsed piirid, vaid justkui suruvad tegelast. Loss või tuba muutub kehaliselt tajutavaks kontrolliks. See näitab, et liminaalne ruum ei paikne ainult välises maailmas, vaid mõjutab tegelase keha ja taju.

Tõlkeprobleem seisneb ruumi personifitseerimise säilitamises. Inglise „pressed in on me“ on tugev klaustrofoobne kujund. Eesti „surusid mulle peale“ annab selle hästi edasi ja on loomulik väljend. Tõlkestrateegia on säilitav. Mõju liminaalsusele on tugevnev, sest eesti väljend „peale suruma“ seostub nii füüsilise kui ka psühholoogilise survega. Ruum muutub tõlkes selgelt kontrollivaks ja ahistavaks.

EN: „We made sure you couldn’t see or hear anyone but those who were necessary.“ (Maas 2015: 214)

ET: „Hoolitsesime selle eest, et sa ei näeks ega kuuleks kedagi peale nende, kes vajalikud on.“ (Maas 2017: 211)

See näide toob lossi kui kontrollitud liminaalse ruumi eriti selgelt esile. Tegelane arvab, et ta tajub ruumi, kuid tegelikult on tema taju filtreeritud. Ta näeb ja kuuleb ainult seda, mida teised lubavad. Loss ei ole enam lihtsalt suletud ruum, vaid süsteem, mis valib, milline reaalsus tegelasele nähtavaks saab.

Tõlkeprobleem on seotud kontrolli tehnilise ja samas ähvardava tähenduse edasiandmisega. Eesti „hoolitsesime selle eest“ kõlab esmapilgul neutraalselt või isegi hoolivalt, kui kontekst muudab selle manipuleerivaks. Tõlkestrateegia säilitab algteksti kõneviisi, kus kontroll esitatakse peaaegu tavapärase korraldusena.

Mõju liminaalsusele on tugev: tõlkes jääb alles tajulise piiri probleem. Tegelane ei liigu lihtsalt ruumis, vaid ruum on talle tõlgitud, vahendatud ja tsenseeritud. See seob lossi liminaalsuse väga otseselt tõlkimise kui vahendamise teemaga.

2.1.4 Läveruumid ja piirid kui ülemineku materialiseerumine

Lisaks suurematele ruumidele mängivad olulist rolli ka väiksemad üleminekukohad nagu ukSED, väravad, aknad, koopasuud, müürid ja uksepraod. Van Gennepi (1960: 10-11) teoorias tähistavad sellised kohad liminaalse protsessi algust (vt 2.3). Tõlke seisukohalt on läved eriti olulised, sest sageli on tegemist väga lühikeste lausetega, kus tähendus sõltub rütmist ja täpsest sõnavalikust. Kui lävehetk tõlkes hajub või muutub liiga tavaliseks, võib kaduda osa liminaalsest pingest.

EN: „I paused with my foot on the threshold.“ (Maas 2015: 106)

ET: „Seisatasin, jalg ukسلävel.“ (Maas 2017: 105)

See on klassikaline liminaalne pilt. Tegelane ei ole veel täielikult ühel ega teisel pool. Keha paikneb lävel ning just see teeb abstraktse ülemineku nähtavaks. „Foot on the threshold“ tähendab, et muutus on juba alanud, kuid pole veel lõpule jõudnud.

Tõlkeprobleem on seotud sõna „threshold täpse edasiandmisega. Eesti „ukسلävel“ on väga hea vaste, sest see on nii füüsiline kui ka sümboolne. „Seisatasin“ säilitab hetke peatumise ja kõhkuse. Tõlkestrateegia on otsene säilitamine.

Mõju liminaalsusele on väga tugev. Eesti tõlkes on kujund sama selge ja kehaline nagu inglise tekstis. See on näide, kus tõlge ei vähenda ega muuda liminaalset efekti, vaid kannab selle sihtkeelde peaaegu täielikult üle.

EN: „I took a step forward, then halted on the threshold. I should go back in.“ (Maas 2015: 183)

ET: „Astusin sammu ette ja peatusin seejärel lävel. Oleksin pidanud tagasi minema.“ (Maas 2017: 180)

Selles näites on lävehetk seotud sisemise konfliktiga. Tegelane astub edasi, kuid peatub. Füüsiline liikumine ja psühholoogiline vastupanu toimuvad samal ajal. Ta teab, et peaks tagasi minema, kui liikumine väljapoole on juba alanud. See on üks tugevamaid ruumilise ja sisemise liminaalsuse kokkulangemiseni.

Tõlkeprobleem on seotud liikumise järkjärgulisuse säilitamisega: „took a step“, „halted“, „should go back“. Eesti tõlge annab selle selgelt edasi: „Astusin“, „peatusin“, „oleksin pidanud“. Tõlkestrateegia on säilitav ja rütmiline. Mõju liminaalsusele on tugev, sest eesti tõlge hoiab alles kolm etappi: liikumise, peatumise ja tagasipöördumise mõtte. Lävi muutub tõlkes otsustusruumiks, mitte lihtsalt arhitektuuriliseks detailiks.

EN: „The gate swung open without porter or sentry [...] my horse followed after him.“ (Maas 2015: 46)

ET: „Värv läks uksehoidja või vahita lahti [...] mu hobune järgnes talle.“ (Maas 2017: 45)

Värv on muinasjutuline lävi. See avaneb justkui iseenesest, ilma valvuri või uksehoidjata, mis muudab ülemineku üleloomulikuks. Tegelase tahe ei määra enam liikumist täielikult: hobune järgneb, „tahtsin ma seda või mitte“. Läve ületamine on seega sunnitud ja pöördumatu.

Tõlkeprobleem on seotud maagilise iseeneslikkuse ja tahte puudumise edasiandmisega. Eesti tõlge säilitab värava avanemise ja lisab väga selgelt subjekti tahtevastasuse: „Tahtsin ma seda või mitte“. Tõlkestrateegia on täpsustav ja intensiivistav.

Mõju liminaalsusele on tugevnev. Eesti lugejale on väga selge, et tegelane ei vali üleminekut vabalt. Värav tähistab piiri, mille ületamine käivitab uue seisundi, ja tõlge rõhutab selle vältimatust.

EN: „And once we went through the invisible wall [...] there was no way for my family to ever find me.“ (Maas 2015: 43)

ET: „Ja kui läbime nähtamatu seina [...] pole mu perel mingit viisi minu leidmiseks.“ (Maas 2017: 42)

Nähtamatu müür on üks selgemaid olemusliku piiri näiteid. See ei ole tavaline sein, vaid maailmadevaheline piir. Kui see ületatakse, ei kao ainult geograafiline side perekonnaga, vaid katkeb ka kuulumine varasemasse maailma. Lävi ei ole seega nähtav, kui selle mõju on pöördumatu.

Tõlkeprobleem on seotud nähtamatu ja materiaalse piiri samaaegse edasiandmisega. Eesti „nähtamatust müürist läbi läinud“ säilitab paradoksi: müür on olemas, kuigi seda ei näe. Tõlkestrateegia on säilitav ja selge.

Mõju liminaalsusele on tugev. Tõlge hoiab alles idee, et kõige olulisemad piirid ei pruugi olla nähtavad. See toetab tõlketeaduslikku järeldust, et ka tõlge ise toimib sarnase nähtamatu piirina: tekst liigub üle piiri, mida lugeja alati ei märka, kuid mille mõju tähendusele on suur.

EN: „Through the space between the hinge and the door...“ (Maas 2015: 107)

ET: „Ukse ja hinge vahel...“ (Maas 2017: 106)

See näide on huvitav, sest lävi ei ole siin lai ega selgelt tähistatud piir, vaid väga kitsas vahe. Tegelane paikneb vaatluse ja varjamise vahel: ta ei ole ruumis täielikult sees, kuid ei ole ka sellest väljas. Selline positsioon rõhutab liminaalsuse ebamugavust.

Tõlkeprobleem seisneb ruumilise täpsuse säilitamises. Eesti „ukse ja hinge vahelt“ annab väga konkreetselt edasi, kust tegelane vaatab. Tõlkestrateegia on täpsust säilitav. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlge loob väga selge pildi vahepealsest positsioonist.

See on hea näide sellest, kuidas liminaalsus võib tekkida ka väikestes ruumilistes detailides. Lävi ei pea alati olema suur värav või metsapiir; see võib olla ka kitsas pragu, mille kaudu tegelane näeb midagi, mida ta ei peaks nägema.

EN: „The crack in the cave wall was large enough for one person to squeeze through...” (Maas 2015: 293)

ET: „Praegu koopaseinas oli piisavalt suur, et üks end korraga läbi litsuks.” (Maas 2017: 289)

Siin muutub lävi kitsaks ja kehaliseks. Tegelane ei saa lihtsalt sisse astuda, vaid peab end läbi suruma. Selline kitsas ava meenutab sümboolset taassündi: vanast ruumist tuleb füüsiliselt välja pressida, et jõuda uude.

Tõlkeprobleem seisneb sõna „squeeze“ kehalisuse vahendamises. Eesti „läbi litsuks“ on väga füüsiline ja veidi ebamugav väljend, mis sobib hästi olukorra pingega. Tõlkestrateegia on intensiivistav ja kehalisust rõhutav. Mõju liminaalsusele on tugevnev. Tõlge teeb piiriületuse kehaliselt tuntavaks. Lävi ei ole abstraktne, vaid nõuab pingutust ja loob tunde, et üleminek muudab ka tegelase keha positsiooni.

2.1.5 Klassikalise metsa nihkumine: koobas, kong ja Mäealune kui metsa funktsiooni kandjad

Oluline on tähele panna, et kõikides peatükkides ei esine mets otsese füüsilise ruumina. Hiljem kandub metsa funktsioon sageli üle teistele ruumidele: koopasse, labürinti, vangikongi, Mäealusesse või troonisaali. Need ruumid täidavad sama ülesannet, mida muinasjutuline mets tavaliselt täidab: tegelane eksib, kaotab kontrolli, puutub kokku ohu ja teadmise ja peab läbima katsumuse.

See on käesoleva töö sisukohalt oluline, sest näitab, et liminaalsus ei ole seotud ainult ühe konkreetse ruumitüübiga. Pigem liigub liminaalne funktsioon läbi teose ühest ruumist teise. Tõlkeanalüüsis tuleb seega vaadata mitte ainult sõna „mets“, vaid ka neid kohti, kus metsa tunnused – pimedus, eksimine, jälgitusse tunne, vaikus, piiride kadumine – kanduvad teistesse ruumidesse.

EN: „I marked the path, picking out details in the hall [...] anything to remind me of the way out of the dungeons.” (Maas 2015: 309)

ET: „Jätsin raja meelde ja otsisin saalist üksikasju [...] Mida iganes, mis meenutaks mulle teed vangikongidest välja.” (Maas 2017: 304-305)

See näide näitab, kuidas vangikong või maa-alune palee võtab üle metsa eksitava funktsiooni. Tegelane peab teed meelde jätma, nagu eksleks ta labürindis. Ruum ei ole läbipaistev ega lihtne, vaid nõuab ellujäämiseks suunataju.

Tõlkeprobleem on seotud ruumi labürindi õhustiku säilitamisega. Eesti „märkisin teed“ on väga selge ja praktiline, kuid ei kaota pinget. Tõlkestrateegia on selgitav ja struktureeriv. Mõju liminaalsusele on see, et tõlge teeb tegelase ellujäämisstrateegia hästi nähtavaks. Liminaalne ruum ei ole ainult ähmane, vaid ka praktiliselt ohtlik: kui teed ei märgi, ei leia väljapääsu.

EN: „She keeps them and their entire courts Under the Mountain, where she can torment them as she pleases.“ (Maas 2015: 285)

ET: „Ta hoiab neid ja kogu nende koda Mäealusel. Seal ta saab neid omal soovil piinata.“ (Maas 2017: 280)

Mäealune toimib lossi, vangla ja allmaailmana korraga. See on suletud ruum, kus antagonist kontrollib nii kehasid, õukondi kui ka reegleid. Klassikalise muinasjutu loss on siin muutunud vägivaldseks allilma ruumiks.

Tõlkeprobleem on seotud nime „Under the Mountain“ ja ruumi võimufunktsiooni vahendamisega. Eesti „Mäealusel“ säilitab koha erilise ja toimib peaaegu pärisnimena. Tõlkestrateegia on terminoloogiline säilitamine. Mõju liminaalsusele on tugev, sest „Mäealune“ kõlab eesti keeles ruumina, mis ei kuulu tavalisse maailma. See ei ole lihtsalt „mäe all“, vaid eraldi võimuruum, kus kehtivad teised seadused.

2.2 Liminaalsed seisundid: identiteedi, rolli ja taju tõkeline taasloomine

Selles peatükis käsitletakse liminaalseid seisundeid kui tegelase sisemisi ja kehalisi üleminekuid. Kui liminaalsed ruumid tähistavad liikumist ühest keskkonnast teise, siis liminaalsed seisundid näitavad seda, kuidas see üleminek toimub tegelase sees (vt 2.4).

Teose algtekst loob liminaalsust sageli ebamääraste kujundite, kehaliste reaktsioonide, katkestatud lausete, korduste, maskide ja tajumoonutuste kaudu. Tõlkes peab see ebakindlus alles jääma, kuid samal ajal peab tekst kõlama eesti keeles loomulikult. Seetõttu tuleb iga näite puhul taas vaadata punktis 1.2.6 välja toodud struktuuri kirjeldust.

Peatükk jaguneb neljaks suuremaks alateemaks. Esiteks vaadeldakse identiteedi lagunemist ja ümberkujundamist, kus tegelane kaotab oma varasema tunnetuse iseendast ning tajub end

näiteks saagi, objekti või kellegi teise kontrolli all oleva kehana. Teiseks uuritakse maske ja rolle, sest liminaalses seisundis ei ole identiteet püsiv, vaid sageli esitatud, varjatud või sunnitud. Kolmandaks käsitletakse kehalist liminaalsust, kus sisemine muutus väljendub hingamises, värisemises, valus, tuimuses või kehalise kontrolli kadumises. Neljandaks vaadeldakse taju ja reaalsuse destabiliseerumist, kus tegelane ei saa enam kindlalt usaldada seda, mida ta näeb, kuuleb või tunneb.

2.2.1 Liminaalse seisundid kui sisemine üleminek

Liminaalne seisund algab sageli hetkest, kus tegelane ei suuda end enam tavapäraste rollide kaudu määratleda. Varasem identiteet ei kao alati järsult, kuid see hakkab murenema. Peategelase, Feyre'i, puhul on see seotud nii füüsilise ohuga kui ka sellega, et ta satub haldjate maailma, kus tema inimlik identiteet muutub (vt 2.1 ja 2.4).

Tõlketeaduslikult on see oluline seetõttu, et identiteedi lagunemine toimub sageli kujundlike võrdluste kaudu. Kui algtekst võrdleb tegelast kana, saagi, lambukese või mänguasjaga, peab tõlge säilitama nii kujundi lihtsuse kui ka selle alandava mõju. Liiga pehme tõlge muudaks liminaalsuse nõrgemaks, liiga võõrapärane tõlge aga võiks muuta lause eesti lugejale kunstlikuks.

EN: „[...] I felt like a chicken being prepared for dinner.“ (Maas 2015: 54)

ET: „[...] tundsin end nagu roaks muudetav kana.“ (Maas 2017: 53)

Liminaalne nähtus seisneb siin identiteedi järsus alandamises. Feyre ei kirjelda end enam inimesena, vaid toiduks valmistatava kanana. See ei ole ainult naljakas või argine võrdlus, vaid väga tugev enesetaju muutus: inimene muutub objektiks, keha muutub tarbitavaks asjaks ja tegelane kaotab kontrolli oma olukorra üle. Selline kujund sobib hästi Turneri liminaalsuse käsitlusega, sest tegelane ei paikne enam oma varasemas identiteedis, kuid ta ei ole ka veel uues seisundis. Ta on vahepeelses seisundis, kus teda määratletakse väljastpoolt.

Tõlkeprobleem tuleneb sellest, et ingliskeelne võrdlus on lihtne, peaaegu argine, kuid selle mõju on alandav. Eesti tõlge säilitab kujundi otseselt: „kana, keda valmistatakse õhtusöögiks“. Tõlkija strateegia on säilitamine, sest kujundit ei pehmendata ega asendata kultuuriliselt teise võrdlusega. Mõju liminaalsusele on tugev: ka eesti keeles säilib tunne, et tegelane kaotab inimliku väärikuse ning tajub end millegi valmistatava ja tarbitavana. See muudab liminaalse seisundi kehaliseks ja väga konkreetseks.

EN: „I’d be little more than a lamb in a kingdom of wolves.“ (Maas 2015: 43)

ET: „Oleksin vaevalt enam kui lambuke huntide kuningriigis.“ (Maas 2017: 42)

Siin seostub identiteedimuutus muinasjutulise loomakujundiga. Feyre tajub ennast lambana huntide seas. See kujund ei näita ainult hirmu, vaid loob terve võimusuhte: lambuke on nõrk, kaitsetu ja söödav, hundid aga tugevad ja ohtlikud. Liminaalsus ilmneb selles, et peategelane ei ole enam oma varasema maailma jahimees, vaid uues maailmas kaitsetu olend, kelle üle teised saavad võimu rakendada.

Tõlkeprobleem seisneb sõna „lamb“ varjundis. Eesti „lambuke“ on hellitava tooniga ja vähendav vorm, mis tugevdab haavatavust. See ei ole neutraalne „lammas“, vaid väiksem ja õrnem olend. Tõlkestrateegia on siin osaliselt intensiivistav: tõlge muudab haavatavuse isegi selgemaks. Mõju liminaalsusele on seega tugevnev, sest „lambuke huntide kuningriigis“ rõhutab eriti selgelt tegelase väiksust ja võimetust uues süsteemas end kaitsta.

EN: „[...] a mortal girl...“ (Maas 2015: 52)

ET: „Üks surelik plika...“ (Maas 2017: 51)

See näitab, kuidas identiteet määratletakse väljastpoolt. Tegelast ei nimetata nimepidi ega isiksusena, vaid „surelikuks tüdrukuks“. Haldjate maailmas muutub inimlikkus madalamaks kategooriaks. Ta on surelik, seega ajutine, haavatav ja vähem võimas. Liminaalne seisund seisneb selles, et inimlik identiteet ei ole enam neutraalne, vaid muutub ohu ja alavääristamise märgiks.

Tõlkeprobleem on ingliskeelse „mortal girl“ kahe varjundi edasiandmises: surelikkus ja alandav noorus. Eesti „surelik plika“ säilitab mõlemad, kuid „plika“ lisab kõnekeelse ja halvustava tooni. Tõlkestrateegia on intensiivsemaks muutev, sest sihttekst rõhutab veelgi selgemalt peategelase madalamat positsiooni. Mõju liminaalsusele tugevneb: tõlkes on identiteet nihkumine hierarhiliselt väga tajutav.

2.2.2 Identiteedi lagunemine ja ümberkujundamine tõlkes

Liminaalse seisundi üks olulisemaid tunnuseid on identiteedi ebastabiilsus (vt 2.1 ja 2.4). Tõlkes on identiteedi muutuse vaatlemisel oluline tähele panna, kas sihttekst säilitab algteksti ebamäärasuse. Kui tegelane ütleb, et ta on muutunud „millekski enamaks“, ei tohi tõlge seda liiga täpselt ära seletada, sest just määratlematus loob liminaalsuse. Samas peab tõlge olema

piisavalt selge, et lugeja tajuks muutust. Seetõttu on identiteeti puudutavate näidete puhul kõige olulisem tasakaal ebamäärasuse ja mõistetavuse vahel.

EN: „[...] some kind of light had crept into my eyes – *my* eyes, not my mother’s eyes or Nesta’s eyes. *Mine*.“ (Maas 2015: 203)

ET: „[...] mingi valgus hiilis tasapisi mu silmadesse. Minu silmadesse, mitte ema või Nesta omadesse. Minu omadesse.“ (Maas 2017: 199)

See näide näitab identiteedi ümberkujundamist positiivsemas võtmes. Feyre, peategelane, ei määratle end enam ainult ema või Nesta kaudu. Kordus „my eyes...*Mine*“ rõhutab enese omaksvõttu. Liminaalsus ei ole siin ainult lagunemine, vaid ka uue mina tekkimise algus. Teglane ei ole veel täielikult uus, kuid ta hakkab eristama end varasematest perekondlikest rollidest.

Tõlkeprobleem on korduse ja rõhu säilitamine. Eesti tõlge kordab „minu silmadesse“ ja lõpetab lausega „Minu omadesse“. See säilitab algteksti rõhutatud enesekinnituse. Tõlkestrateegia on korduse säilitamine. Mõju liminaalsusele on see, et tõlge hoiab alles ülemineku varasemalt päritud identiteedilt isiklikuma identiteedi poole.

EN: „[...] and who I was would cease to exist.“ (Maas 2015: 239)

ET: „[...] ning see, kes ma olin, lakkab olemast.“ (Maas 2017: 236)

Siin on identiteedi lagunemine sõnastatud otseselt. Teglane tajub, et kaduda võib mitte ainult tema keha, vaid „see, kes ma olin“. See tähendab, et ohus on tema enesetaju ja isiksus. Liminaalne seisund on siin hirmutav, sest üleminek ei pruugi viia uue identiteedini, vaid täieliku kustumiseni.

Tõlkeprobleem seisneb väljendi „who I was“ tõlkimises nii, et säiliks identiteedi isiklikkus. Eesti „see, kes ma olin“ annab selle hästi edasi. „Lakkab olemast“ on tugev ja lõplik väljend, mis säilitab eksistentsiaalse ohu. Tõlkestrateegia on tähenduslik säilitamine. Mõju liminaalsusele on intensiivne: tõlkes jääb alles tunne, et teglane seisab täieliku mina-kaotuse piiril.

2.2.3 Maskid, rollid ja nende kaudu kujunev identiteet

Liminaalses seisundis ei ole identiteet mitte ainult ebastabiilne, vaid ka kujunev. See tähendab, et teglane peab oma identiteeti esitama, varjama või ajutiselt ümber kujundama. Turner (1969:

102-103) seostab liminaalsust olukorraga, kus tavapärased rollid kaotavad kehtivuse ja nende asemele tulevad ajutised rollid. Algttekstis avaldub see nii otseste maskide kaudu kui ka sotsiaalsete maskide kaudu: tegelane naeratab, kui ta tegelikult kardab; vaikib, kui tahaks rääkida; võtab vale nime või laseb teistel end valesti mõista.

Tõlkes on maskide ja rollide puhul oluline, kas kujunemine jääb nähtavaks. Sõnad nagu „pretend“, „act“, „blank face“, „mask“, „glamuur“ ja „false name“ loovad kõik olukorra, kus nähtav mina ei lange kokku tegeliku minaga. Kui tõlge muudab need väljendid liiga neutraalseks, võib rollimängu pinge nõrgeneda. Kui tõlge säilitab sunnituse, teeskluse ja kehalise enesekontrolli, muutub liminaalsus tugevamaks.

EN: „His mask was bronze and fashioned after a fox’s features...” (Maas 2015: 52)

ET: „Tema pronksist mask meenutas rebase ilmet.” (Maas 2017: 51)

Mask on üks selgemaid liminaalsuse sümboleid. See varjab nägu, kuid ei kaota identiteeti täielikult. Pigem loob see vahepealse olukorra: tegelane on nähtav ja varjatud korraga. Rebase tunnused lisavad veel ühe tasandi, sest inimese nägu asendub loomaliku kujundiga. Seega hägustub piir inimese, looma ja rolli vahel.

Tõlkeprobleem on seotud väljendi „fashioned after a fox’s features“ vahendamisega. Eesti „meenutas rebase ilmet“ muudab konstruktsiooni loomulikuks ja selgeks. Tõlkestrateegia on kohendav, sest sõnasõnaline „kujundatud rebase tunnuste järgi“ oleks kohmakam. Mõju liminaalsusele säilib: mask jääb loomaliku ja inimliku identiteedi piiriks.

EN: „[...] I begged again, trying my best to sound pathetic and sad...” (Maas 2015: 55)

ET: „Mangusin uuesti ja andsin endast parima, et haliseva, kurva...” (Maas 2017: 54)

Siin on identiteet teadlikult esitatud. Feyre ei väljenda lihtsalt oma tundeid, vaid püüab kõlada teatud viisil. Ta loob rolli, mis võiks teda aidata. Liminaalne seisund ei tähenda ainult segadust, vaid ka strateegilist kohanemist: tegelane peab mängima nõrgemat või haletsusväärsemat rolli, et ellu jääda.

Tõlkeprobleem on seotud väljendiga „trying my best to sound“. Eesti „püüdes kõlada“ säilitab performatiivsuse, sest rõhk on hääle ja mulje kujundamisel. „Pathetic and sad“ on tõlgitud „haletseva ja õnnetuna“; see on veidi pehmem kui „haletsusväärne“, kuid säilitab soovitud rolli. Tõlkestrateegia on osaliselt pehmendav. Mõju liminaalsusele jääb siiski tugevaks, sest roll ja hääle kontroll on selgelt olemas.

EN: „I kept my face blank.“ (Maas 2015: 86)

ET: „Hoidsin nägu ilmetuna.“ (Maas 2017: 85)

Selles näites ei ole mask materiaalne ese, vaid nägu ise muutub maskiks. Tegelane varjab oma tundeid ja loob neutraalse pinna, mille taha sisemine seisund peidetakse. Liminaalsus ilmneb sisemise ja välise mina lahknevuses: tegelane tunneb üht, aga näitab teist.

Tõlkeprobleem on lakoonilisuse säilitamine. Inglise „blank“ viitab tühjusele, ilmetusele ja loetamatusele. Eesti „ilmetuna“ annab selle hästi edasi. Tõlkestrateegia on säilitav. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlkes säilib näo kui maski funktsioon.

2.2.4 Kehaline liminaalsus ja kontrolli kaotus

Liminaalsus ei puuduta ainult mõtlemist või identiteeti, vaid ka keha. Keha võib muutuda võõraks, kontrollimatuks või välise jõu poolt juhitaavaks (vt 2.4). Tõlkes on kehalise liminaalsuse puhul oluline, kas füüsilise kogemuse intensiivsus säilib. Inglise tekst kasutab sageli väga konkreetseid kehalisi tegusõnu: „trembling“, „sank“, „reeled“, „couldn’t breathe“, „dragged“, „scraped“. Eesti tõlge peab leidma vasted, mis oleksid kehaliselt tajutavad ega muudaks kogemust liiga abstraktseks. Kui keha muutub tõlkes liiga üldiseks, nõrgeneb ka liminaalsuse füüsiline mõju.

EN: „Against my volition, my body straightened [...] I couldn’t move.“ (Maas 2015: 239)

ET: „Minu enda tahte vastu ajas mu keha end sirgu. [...] Ma ei suutnud liigutada.“ (Maas 2017: 235-236)

Siin muutub keha tegelasele võõraks. Tahe ja keha eralduvad: „minu keha“ tegutseb, kuid „mina“ ei kontrolli seda. See on väga tugev kehalise liminaalsuse näide, sest tegelane kaotab autonoomia. Tegelane ei ole enam täielikult oma keha omanik.

Tõlkeprobleem on tegutsemisvõime kadumise edasiandmine. Eesti „minu enda tahtest sõltumatult“ teeb kontrolli kadumise väga selgeks. Tõlkestrateegia on täpsustav, sest tõlge toob tahte puudumise eriti selgelt esile. Mõju liminaalsusele tugevneb: lugeja tajub, et keha on eraldunud minast.

EN: „An invisible, talon-tipped hand scraped against my mind.“ (Maas 2015: 239)

ET: „Üks nähtamatu küünistega käsi kriipis mu mõistuse vastu.“ (Maas 2017: 236)

See näide hägustab keha ja meele piiri. Mõistus, mis peaks olema abstraktne, muutub millekski, mida saab küünistega kriipida. Liminaalsus avaldub siin olemuslikul tasandil: vaimne ruum muutub füüsiliseks ruumiks ning nähtamatu jõud muutub kehaliselt tajutavaks.

Tõlkeprobleem on kujundi konkreetseuse säilitamine. Eesti „nähtamatu küünistega käsi“ ja „kriipis mu mõistust“ annavad kujundi väga selgelt edasi. Tõlkestrateegia on kujundlik säilitamine. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlkes jääb alles ebamugav ja piiripealne tunne, et mõistus on muutunud haavatavaks kehaks.

2.2.5 Tajude ja reaalsuse destabiliseerimine tõlkes

Liminaalne seisund mõjutab tugevalt seda, kuidas tegelane maailma tajub. Reaalsus ei ole enam kindel ega usaldusväärne (vt 2.4). Tõlkeanalüüsi seisukohalt on taju muutus eriti oluline, sest see sõltub väga palju sõnavalikust ja rütmist. Sõnad nagu „blur“, „flickered“, „illusioon“, „murky“, „spinning“, „oblivion“ või „dreamlike“ loovad seisundi, kus lugeja tajub koos tegelasega reaalsuse ebakindlust. Eesti tõlkes tuleb säilitada nii tajuline ebamäärasus kui ka füüsiline mõju. Hea tõlge ei seleta liminaalsust ära, vaid laseb lugejal seda kogeda.

EN: „Even your senses will try to betray you here.“ (Maas 2015: 57)

ET: „Isegi su meeled üritavad sind siin alt vedada.“ (Maas 2017: 55)

See näide sõnastab liminaalse tajukogemuse väga otseselt. Reaalsus ei ole enam midagi, mida saab lihtsalt näha ja mõista. Isegi meeled võivad tegelast petta. See tähendab, et tegelase suhe maailmaga muutub ebastabiilseks: ta ei saa enam toetuda oma tavapärastele tajudele.

Tõlkeprobleem on tegusõna „betray“ edasiandmises. Eesti „alt vedada“ on loomulik vaste, kuid see on veidi argisem kui „betray“. Samas säilitab see tähenduse: meeled ei ole usaldusväärsed. Tõlkestrateegia on kodustav, sest väljend kõlab eesti keeles loomulikult. Mõju liminaalsusele säilib, kui inglise „betray“ võib kõlada dramaatilisemalt eesti „alt vedada“ muudab ohu igapäevasemaks, kui just seetõttu ka tajuliselt lähedasemaks.

EN: „But I couldn't *see* any magic – only feel it.“ (Maas 2015: 108)

ET: „Aga ma ei näinud maagiat – üksnes tundsin seda.“ (Maas 2017: 107)

See lause destabiliseerib tavapärast teadmise mudelit. Maagia on olemas, kuid seda ei saa näha. Seda saab ainult tunda. Liminaalne seisund tekib nähtava ja tuntava piiril. Tegelane peab uskuma kehalist taju rohkem kui visuaalset kinnitust.

Tõlkeprobleem on vastanduse „see/feel“ säilitamine. Eesti „ei näinud/ainult tundsin“ annab selle väga täpselt edasi. Tõlkestrateegia on struktuuriline säilitamine. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlkes jääb alles tajuviiside nihkumine: nägemine ei ole enam peamine tõe allikas.

EN: „Not water, but something smoother, thicker. Not oil, but something purer, thinner. Like being wrapped in warm silk.“ (Maas 2015: 163)

ET: „See polnud vesi, vaid midagi siledamat ja tihkemat. Polnud õli, vaid midagi puhtamat ja vedelamat. Nagu mähiks keegi sind sooja siidi sisse.“ (Maas 2017: 160)

See näide on tajumuutuse seisukohalt väga tugev. Tegelane püüab kogetut määratleda, kuid ükski kategooria ei sobi. See ei ole vesi ega õli. See on midagi vahepealset ja samas midagi muud. Liminaalsus avaldub materiaalses kogemuses: aine ei kuulu tuntud kategooriatesse.

Tõlkeprobleem on eituste ja võrdluste rütmi säilitamine. Eesti tõlge kordab „see polnud“, mis annab edasi kategooriate järjestikust läbikukkumist. „Nagu mähiks keegi sind sooja siidi sisse“ säilitab sensoorse, kehalise kujundi. Tõlkestrateegia on rütmi ja taju säilitamine. Mõju liminaalsusele on väga tugev, sest tõlkes jääb alles tunne, et tegelane kogeb midagi, mida ei saa tavakeeles täpselt nimetada.

2.2.6 Liminaalsus kui kestuslik ja tõkeline protsess

Liminaalne seisund ei ole alati üks lühike hetk. See võib kesta pikemat aega ning korduda erinevates vormides (vt 2.1 ja 2.4). Tõlketeaduslikult tähendab see, et liminaalsus ei sõltu ainult üksikutest sõnadest. See kujuneb korduvate mustrite kaudu. Kui tõlge neid mustreid järjekindlalt säilitab, muutub kogu eestikeelne tekst liminaalseks ruumiks, kus tegelase identiteet ja taju on pidevas muutumises. Seega toimib tõlge ise liminaalse protsessina: algteksti ebakindlad seisundid liiguvad ühest keelelisest süsteemist teise ja omandavad seal uue, kuid seotud kuju.

EN: „I could be wrong – I could be painfully, tragically wrong.“ (Maas 2015: 396)

ET: „Ma võisin eksida – valulikult ja traagiliselt eksida.“ (Maas 2017: 389)

See näide asetab tegelase teadmise ja teadmatuse vahele. Ta peab tegutsema, kuid ei saa olla kindel, kas tema arusaam on õige. Liminaalne seisund ei tähenda siin ainult emotsionaalset ebakindlust, vaid ka moraalset ja kognitiivset riski. Otsus tuleb teha enne kindlust.

Tõlkeprobleem on korduse ja intensiivsemaks muutumise säilitamine. Eesti tõlge kordab „eksida“ ning säilitab määratlused „valulikult ja traagiliselt“. Tõlkestrateegia on korduse säilitamine. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlkes jääb alles tegelase ebakindlus enne pöördumatut otsust.

EN: „[...] everything froze. And that was when I knew.“ (Maas 2015: 395)

ET: „[...] ja kõik tardus. Ma teadsin nüüd.“ (Maas 2017: 388)

Selles näites muutub liminaalne seisund ilmutuslikuks hetkeks. Aeg peatub, maailm tardub ja tegelane saab aru. See ei ole tavaline mõistmine, vaid murdepunkt, kus teadmatuses saab teadmine. Seisund on siiski liminaalne, sest see toimub just piiril enne tegutsemist.

Tõlkeprobleem on aja peatumise lihtsuse säilitamine. Eesti „kõik tardus“ on väga täpne ja mõjus vaste. Tõlkestrateegia on lakooniline säilitamine. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlkes jääb alles vaikne, peatatud hetk, kus vana arusaam lõpeb ja uus algab.

2.3 Liminaalsed suhted ja olendid: inimliku ja üleloomuliku piir tõlkes

2.3.1 Liminaalsed suhted ja olendid: piiride hägustumine, vahendatus ja võimu ümberkujundamine

Kui liminaalsed seisundid kirjeldavad tegelase sisemist ebastabiilsust, siis liminaalsed suhted toovad selle ebastabiilsuse esile tegelastevahelisel tasandil. Liminaalsus ei avaldu üksnes indiviidi kogemuses, vaid kujuneb eriti selgelt suhetes, kus erinevad olemise, sotsiaalsed ja semiootilised tasandid põrkuvad (vt 2.5). Tõlketeaduslikult on see eriti oluline, sest inimese ja haldja, tuttava ja võõra, ohu ja tõmbe vaheline piir ei ole tekstis antud ainult sündmustiku kaudu. See kujuneb ka keeleliste valikute kaudu. Tõlkija peab pidevalt otsustama, kas säilitada algteksti ebamäärasus, muuta see sihtkeeles selgemaks või kohandada kujundit nii, et see mõjuks eesti lugejale loomulikult (vt 2.6).

Turner (1969: 96-97) rõhutab, et liminaalsus ei ole pelgalt individuaalne seisund, vaid sotsiaalne protsess, mille käigus tavapärased hierarhiad ja suhtemustrid ajutiselt lagunevad (vt 2.5). Selles peatükis keskendutakse kolmele põhilisele suhtevormile. Esiteks vaadeldakse inimese ja üleloomuliku olendi vahelist kontakti, kus inimene puutub kokku olenditega, kes on korraga inimeste moodi ja võõrad. Teiseks uuritakse vastandlikke suhteid, kus tõmme ja oht esinevad samaaegselt. Kolmandaks käsitletakse lepinguid, lubadusi, käske ja kokkuleppeid,

mille kaudu suhted haldjamaailmas struktureeritakse. Iga näite puhul on oluline mitte ainult liminaalse nähtuse kirjeldamine, vaid ka tõlkeline küsimus: millise probleemi see nähtus tõlkes tekitab, millise strateegia tõlkija valib ja kuidas see mõjutab liminaalsuse tajumist.

2.3.2 Olemuslike piiride hägustumine: inimese ja „teise“ vaheline ala

Liminaalsete suhete keskmes on sageli olemuslik ebamäärasus, mis avaldub inimese ja üleloomuliku vahelises suhtes. See suhe ei põhine selgel vastandusel, vaid kujuneb piirialal, kus kategooriad ei ole enam üheselt eristatavad. Turner (1969: 95) kirjeldab liminaalseid olendeid kui „kategoriatevahelisi“, kes ei kuulu ühtegi süsteemi. Selline olemuslik vahepealsus ilmneb juba varases kontaktis haldjate ja inimeste vahel. Feyre ei kohtu lihtsalt teise rahva või teise ühiskonnaga, vaid olenditega, kelle keha, tajud ja võimed ei mahu inimliku kogemuse piiridesse (vt 2.1 ja 2.5).

EN: „[...] these faeries also looked human, save for their ears...“ (Maas 2015: 55)

ET: „[...] need haldjad nägid samuti inimeste moodi välja, kui kõrvad välja jätta...“ (Maas 2017: 53)

Siin ei esitata haldjaid täielikult võõraste koletistena. Vastupidi, nad „näevad välja inimeste moodi“. Just see muudab nad liminaalseks nad on peaaegu inimesed, kuid mitte päriselt. Kõrvad toimivad väikese, aga olulise märgina, mis rikub inimliku välimuse täiuslikkuse. Muinasjutulises traditsioonis on sellised märgid väga olulised, sest need annavad teada, et tegelane kuulub teise süsteemi, isegi kui ta näib tuttav.

Tõlkeprobleem seisneb selles, kuidas säilitada väljendi „looked human“ ebamugav kahetisus. Eesti vaste „nägid samuti välja inimese moodi“ annab selle hästi edasi, sest „moodi“ viitab sarnasusele, mitte samasusele. Tõlkija strateegia on siin säilitav: algteksti kategooriline ebamäärasus kandub eesti keelde üle üsna täpselt. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlkes jääb alles tunne, et haldjad on tuttavad ja võõrad korraga. Nad on inimeste moodi, kuid mitte inimesed.

EN: „I could see nothing, but I could *feel* it.“ (Maas 2015: 90)

ET: „Ma ei näinud midagi, kuid tundsin seda.“ (Maas 2017: 89)

See näide on liminaalsete suhete jaoks oluline, sest kontakt ei toimu tavalise nägemise kaudu. Peategelane ei näe olendit, kuid tunneb selle kohalolu. See asetab ta olukorda, kus inimlik taju

ei ole enam piisav. Suhe üleloomulikuga tekib enne visuaalset kinnitust, mis tähendab, et piir nähtava ja nähtamatu, teadaoleva ja aimatava vahel muutub ebakindlaks.

Tõlkeprobleem seisneb selles, kuidas säilitada lihtsa lause pinget. Inglise lause vastandus „see nothing“ ja „feel it“ on väga selge. Eesti tõlge säilitab sama struktuuri; „ei näinud midagi, kuid tundsin seda“. Tõlkija strateegia on siin struktuuriline säilitamine. Mõju liminaalsusele on see, et ka eesti tekstis jääb alles tajuline ebakindlus: üleloomulik on kohal, kuid seda ei saa tavapäraselt haarata.

EN: „[...] its voice was at once one and many, old and young, beautiful and grotesque.“ (Maas 2015: 127)

ET: „See hääli oli ühteaegu ühe ja paljude oma, vana ja noor, imeilus ja groteskne.“ (Maas 2017: 126)

See näide on eriti oluline, sest üleloomulik olend suriel ei ole liminaalne ainult välimuselt, vaid ka hääle poolest. Hääli on korraga mitu vastandust. Kõik need vastandused esinevad samaaegselt. See tähendab, et surieli ei saa paigutada ühte kindlasse kategooriasse. Ta ei ole ainult hirmutav ega ainult tark, ainult vana ega ainult noor. Ta on piiripealne olend, kelle kaudu tekst muudab nähtavaks liminaalsuse olemuse.

Tõlkeprobleem on seotud vastanduste rütmi ja tasakaalu säilitamisega. Eesti tõlkes on säilitatud loetelu ja vastandpaarid. „Beautiful“ on tõlgitud „imeline“, mitte näiteks „ilus“. See on oluline valik, sest „imeline“ kannab endas nii ilu kui ka üleloomulikkuse varjundit. Tõlkestrateegia on siin osaliselt täpsustav: tõlge ei anna ainult esteetilist ilu, vaid lisab muinasjutulise ime mõõtme. Mõju liminaalsusele on pigem tugevamaks muutuv, sest „imeline ja groteskne“ kõlab eesti keeles eriti selge vastandusena ning toob välja surieli korraga köitva ja võõristava olemuse.

2.3.3 Inimese ja haldja piiri tõkeline konstrueerimine

Inimese ja haldja vaheline piir ei ole ainult sisuline, vaid ka terminoloogiline. Tõlkes tuleb otsustada, kuidas vahendada sõnu nagu „faerie“, „High Fae“, „mortal“, „creature“, „beast“ ja „bargain“. Need ei ole neutraalsed sõnad, vaid loovad kogu maailma kategoorilise süsteemi. Kui need tõlkida liiga argiselt, võib üleloomulikkus nõrgeneda. Kui need tõlkida liiga pidulikult, võib tekst muutuda raskepäraseks või võõrapäraseks. Seetõttu on terminivalikud liminaalsete suhete uurimises väga olulised.

EN: „High Fae“

ET: „Suurhaldjad“

Termin „High Fae“ tähistab haldjate hierarhias kõrgemat, võimsamat ja teistsugusemat kategooriat. Eesti „suurhaldjad“ on funktsionaalne vaste, mis säilitab hierarhia. Sõna „suur-“ viitab nii kõrgemale staatusele kui ka võimsusele. Samas muutub ingliskeelne „Fae“, mis mõjub žanri poolest ja mütoloogiliselt spetsiifilisena, eesti keeles tuttavamaks „haldjaks“. See võib muuta termini eestikeelsele lugejale ligipääsetavamaks, kuid võib osaliselt vähendada selle võõrapärast kõla.

Tõlkeprobleem seisneb siin võõrapärasuse ja arusaadavuse tasakaalus. Tõlkija strateegia on kodustav, sest „suurhaldjad“ seob termini eesti keeles tuntud „haldja“ mõistega. Mõju liminaalsusele on kahetine. Ühelt poolt muutub mõiste arusaadavamaks, teiselt poolt võib ingliskeelne „Fae“ eriline mütoloogiline võõrus veidi nõrgeneda. Samas säilib hierarhiline ja üleloomulik tähendus piisavalt selgelt, et inimese ja haldja piir püsiks.

EN: „The beast had to be as large as a horse [...] his head was distinctly wolfish.“ (Maas 2015: 33)

ET: „Olend pidi olema sama suur kui hobune. [...] pea äratuntavalt hundilik.“ (Maas 2017: 32)

Siin ei ole määratletud veel ühe suurhaldja selget „haldja staatust“, vaid siin esinetakse olendina, kelle keha koosneb mitmest kategooriast: ta on hobuse suurune, hundiliku peaga ja üldiselt „olend“. See on klassikaline liminaalne kujutis: ta ei kuulu ühtegi loomulikku kategooriasse. Ta on korraga loom, koletis ja hiljem ka haldjas. Suhe peategelase ja nimetatud suurhaldja vahel algabki mitte inimliku dialoogiga, vaid kohtumisena hübriidse olendiga.

Tõlkeprobleem seisneb sõna „beast“ vahendamises. Eesti tõlkes kasutatakse „olend“, mis on neutraalsem kui „elajas“ või „koletis“. See valik muudab kirjeldust veidi vähem agressiivseks, kuid säilitab määratlematuse. Tõlkestrateegia on siin pehmendav ja üldistav. Mõju liminaalsusele ei kao, kuid nihkub: inglise tekstis on rõhk rohkem koletislikkusel, eesti tekstis ebamäärasel teistmoodi olekul. See tähendab, et tõlge ei rõhuta ainult ohtu, vaid ka kategoorilist määramatust.

2.3.4 Kahetised suhted: tõmme, oht ja sõltuvus

Liminaalsed suhted ei ole kunagi üheselt määratletavad, vaid sisaldavad vastandlikke jõude, mis eksisteerivad samaaegselt. Sellistes suhetes põimuvad tõmme ja oht, sõltuvus ja vastupanu. Turner (1969: 102-104) näitab, et liminaalsed suhted võivad ajutiselt peatada tavapärased

hierarhiad (vt 2.5). Thomassen (2014: 5-6) kirjeldab liminaalsust olukorrana, kus tavapärased struktuurid ja normid nõrgenevad. Selle töö analüüsi põhjal võib selliseid olukordi seostada ka intensiivsete ja emotsionaalselt laetud suhetega. Uuritavas teoses ilmneb see eriti selgelt Feyre'i suhetes erinevate haldjatega. Need tegelased ei ole kunagi lihtsalt abistajad või vastased. Nad on sageli mõlemat korraga. See muudab suhted liminaalseks, sest lugeja ega peategelane ei saa neid täielikult ühte kategooriasse paigutada.

EN: „[...] it tugged at that useless part of my mind that admired lovely and strange and colorful things.“ (Maas 2015: 56)

ET: „[...] ning sikutas seda mõttetut osa minu mõistusest, mis imetles kauneid ja veidraid ja värvikaid asju.“ (Maas 2017: 55)

Selles näites ilmneb liminaalne suhe mitte ainult inimeste ja haldjate vahel, vaid ka Feyre'i ja haldjamaailma esteetika vahel. Keskkond on ohtlik, kuid samal ajal tõmbab see teda ligi. Väljend „lovely and strange and colorful“ näitab, et ilu ei ole siin puhas ega turvaline. See on seotud veidra ja võõraga. Peategelase meel liigub hirmu ja imetluse vahel.

Tõlkeprobleem seisneb selles, kuidas säilitada ingliskeelse loetelu rütm ja vastandlikkus. Eesti tõlge „kauneid ja veidraid ja värvilisi asju“ säilitab korduva „ja“, mis annab edasi lapsemeelse või spontaanselt kuhjuva imetluse. Tõlkija strateegia on rütmi säilitamine. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlkes jääb alles tunne, et Feyre ei saa end täielikult kaitsta selle maailma mõju eest. Ta kardab, aga märkab ilu.

EN: „[...] having them so *close* was enough to make me focus solely on not trembling.“ (Maas 2015: 55)

ET: „[...] et nad olid nii lähedal, sundis mind keskenduma ainult väriinate vältimisele.“ (Maas 2017: 54)

Siin muutub suhe kehaliseks. Haldjate lähedus ei ole neutraalne ruumiline asjaolu, vaid see mõjutab peategelase keha. Ta peab keskenduma sellele, et mitte väriseda. Kontakt üleloomulikuga tekitab füüsilise reaktsiooni, mida ta püüab kontrollida. See näitab, et liminaalne suhe ei ole ainult mõtteline või sümboolne, vaid kehastunud kogemus.

Tõlkeprobleem on seotud sunnituse ja keha kontrollimise edasiandmisega. Inglise „was enough to make me focus solely“ sisaldab survet, aga eesti „sundis mind keskenduma“ teeb selle surve väga otseseks. Tõlkestrateegia on siin täpsustav ja intensiivsemaks muutuv. Mõju

liminaalsusele tugevneb, sest tõlkes on selgem, et Feyre ei kontrolli olukorda vabalt. Teiste olendite lähedus sunnib teha oma keha kontrollima.

EN: „My prison or my salvation – I couldn’t decide which.“ (Maas 2015: 46)

ET: „Minu vangla või mu lunastus – ma ei suutnud otsustada, kumb.“ (Maas 2017: 45)

See on üks tugevamaid vastandlikkuse näiteid. Sama olukord võib tähendada vangistust või pääsemist. Feyre ei suuda seda lõplikult määratleda. See on liminaalse suhte tuum: ühe suurhaldja maailm ja tema maailm võivad olla korraga oht ja võimalus, sunniviisiline eemaldamine ja pääsetee varasemast viletsusest.

Tõlkeprobleem seisneb selles, kuidas säilitada vastanduse teravus. Eesti „vangla“ ja „lunastus“ annavad ingliskeelse „prison“ ja „salvation“ väga selgelt edasi. „Lunastus“ on eriti tugev sõna, sest kannab religiooset ja päästvat tähendust. Tõlkestrateegia on siin tähenduslikult säilitav, kuid stilistiliselt võib „lunastus“ isegi tõsta kujundi pidulikkust. Mõju liminaalsusele muutub tugevamaks: eesti tõlkes muutub vastandus eriti selgeks ja dramaatiliseks.

2.3.5 Lepingud, käsud ja kokkulepped kui liminaalse suhte struktureerijad

Kuigi liminaalsed suhted on ebastabiilsed ja pidevas muutumises, ei ole need täielikult kaootilised. Neid struktureeritakse sageli erinevate kokkulepete, lubaduste ja keeldude kaudu (vt 2.5). Haldjamaailmas toimivad lubadused ja kokkulepped rituaalsete mehhanismidena, mis annavad ajutise struktuuri muidu ebakindlale olukorrale. Tõlketeaduslikust vaatepunktist on oluline, kuidas sellised kokkulepped keeles väljenduvad: kas need kõlavad käsuna, palvena või kokkuleppena, ning milline on nende meeolelu.

EN: „Don’t go far into the woods.“ (Maas 2015: 28)

ET: „Ära mine sügavale metsa.“ (Maas 2017: 26)

See lühike käsk on liminaalse suhte seisukohast väga oluline. Mets on tekstis korduvalt liminaalne ruum: see on piiriala, kus kehtivad teised reeglid ja kus inimene võib sattuda üleloomulike jõudude mõju alla. Käsk „ära mine metsa“ ei ole seega lihtsalt praktiline hoiatus, vaid piir, mis eraldab turvalise ja ohtliku maailma.

Tõlkeprobleem seisneb käsu jõu ja otsekoheuse säilitamises. Inglise „don’t go“ on selge ja otsene. Eesti „ära mine“ säilitab samasuguse imperatiivse vormi. Tõlkestrateegia on otsene

säilitamine. Mõju liminaalsusele on see, et ka eesti tekstis toimib see lause selge piirina: see märgib ära koha, mille ületamine viib tegelase liminaalsesse ruumi.

EN: „A few rules...” (Maas 2015: 291)

ET: „Paar reeglit...” (Maas 2017: 287)

Selline ebamäärane viide reeglitele on liminaalses maailmas väga oluline. Reegleid ei selgitata täielikult, kuid nende olemasolu on tuntav. See loob olukorra, kus tegelane teab, et peab millestki kinni pidama, kuid ei tea täpselt, millest. Selline teadmatus on liminaalse kogemuse keskne osa.

Tõlkeprobleem seisneb ebamäärasuse säilitamises. Eesti „on reeglit“ on sama lakooniline kui inglise vaste. Tõlkestrateegia on säilitav. Mõju liminaalsusele on see, et ka tõlkes jääb alles tunne, et maailm on reguleeritud, kui mitte täielikult mõistetav. See tugevdab ebakindlust ja pinget

EN: „Willing to accept your fate...” (Maas 2015: 37)

ET: „Valmis oma saatusega [...] leppima?” (Maas 2017: 36)

Siin muutuvad sõnad ise siduvaks. Sõnade ütlemine ei ole lihtsalt kommunikatsioon, vaid toiming, mis loob reaalse muutuse. Kui tegelane ütleb, et ta nõustub, siis ta ongi seotud kokkuleppega. See on liminaalne hetk, kus keeleline tegu muudab tegelase positsiooni.

Tõlkeprobleem on seotud siduvuse säilitamisega. Inglise „accept“ tähendab nõustumist, kuid sellel on ka juriidiline ja rituaalne tähendus. Eesti „nõustud“ säilitab selle, kuigi võib mõjuda veidi igapäevasemana. Tõlkestrateegia on otsene vaste. Mõju liminaalsusele on see, et tõlkes säilib arusaam, et sõnad loovad reaalsust, kuigi inglise versioonis võib see kõlada veidi formaalsemalt.

2.3.6 Võimuhete ebastabiilsus ja ümberjaotus

Liminaalsed suhted toovad esile ka võimuhete ebastabiilsuse. Turner (1969: 94, 106-107) seostab liminaalsust olukorraga, kus tavapärased hierarhiad on ajutiselt peatatud (vt 2.5). Tõlkes võib selline ebastabiilsus avalduda korduste, rütmi ja intensiivsuse kaudu.

EN: „again and again“ (Maas 2015: 51)

ET: „ikka ja uuesti“ (Maas 2017: 49)

See korduv väljend loob tsüklilise struktuuri, kus sündmused ei liigu lineaarse arengu suunas, vaid korduvad. See tähendab, et tegelane ei pääse liminaalsest seisundist välja, vaid jääb sellesse kinni. Võib ei stabiliseeru, vaid muutub pidevalt.

Tõlkeprobleem on seotud rütmi ja korduse säilitamisega. Eesti „ikka ja uuesti“ annab edasi sama tsüklilisuse. Tõlkestrateegia on säilitav. Mõju liminaalsusele on tugev, sest kordus rõhutab seisundi kestvust.

2.3.7 Liminaalsed olendid kui vahendajad ja muutuse kujundajad

Liminaalsetes suhetes mängivad kesket rolli olendid, kes paiknevad kategooriate piiril ja toimivad vahendajatena. Turner (1969: 95-96) käsitleb neid kui figuure, kes aitavad tegelasel läbida ülemineku. Need olendid pole lihtsalt kõrvaltegelased, vaid neil on oluline roll muutuse käivitamisel ja suunamisel. Lotmani (1999: 12-18) semiootilises raamistikus võib neid mõista tõlkevahendajatena, kes võimaldavad suhtlust erinevate süsteemide vahel (vt 2.6). Nad on nagu sillad kahe erineva semiootilise süsteemi vahel.

EN: „[...] the cold mass circling us again and again“ (Maas 2015: 90)

ET: „[...] külmamassi, mis meie ümber ikka ja jälle tiirles“ (Maas 2017: 89)

See kirjeldus viitab olendile või jõule, mis ei liigu sirgjooneliselt, vaid ringiratast. See ei vii tegelast edasi, vaid hoiab teda liminaalses ruumis. Selline liikumine rõhutab, et muutus ei ole veel lõpule viidud.

Tõlkeprobleem seisneb liikumise ja korduse edasiandmises. Eesti „tiirles“ annab edasi ringliikumise ja koos „ikka ja jälle“-ga säilitab tsüklilisuse. Tõlkestrateegia on säilitav. Mõju liminaalsusele on see, et tõlkes jääb alles tunne, et tegelane on protsessis kinni, mitte sellest väljas.

2.4 Liminaalsed sündmused

2.4.1 Liminaalsed sündmused: katkestus, üleminek ja transformatsiooni kulminatsioon

Kui liminaalsed ruumid ja seisundid loovad muutuse eeldused ning liminaalsed suhted kujundavad seda, kuidas tegelased omavahel suhestuvad, siis liminaalsed sündmused on need konkreetset hetked, kus muutus tegelikult aset leiab. Liminaalsus ei ole ainult vahepealne olek,

vaid protsess, mis sisaldab katkestusi, pingestumist ja kulminatsioonipunkte (vt 2.5). Selles peatükis käsitletakse liminaalseid sündmusi kolmes põhilises vormis: katkestusena, maagilise sekkumisena ja sõnalise väljendusena. Katkestus tähendab hetke, mil senine kord katkeb ja tegelane satub uude olukorda. Maagiline sekkumine tähistab olukorda, kus tavapärane loogiline seos enam ei kehti ning sündmust hakkab juhtima üleloomulik loogika. Keeleline väljendus tähendab aga seda, et sõnad ise ei ole enam ainult kirjeldus, vaid toimivad teona: käsk, keeld, lubadus, töotus või tingimus võib muuta tegelase olukorda sama otseselt kui füüsiline tegevus.

Tõlketeadusliku vaatenurga jaoks on oluline, et liminaalne sündmus ei jõua lugejani vahetult, vaid keele kaudu. Seetõttu tuleb küsida, kuidas tõlge neid sündmusi ehitab. Kas tõlge säilitab järsu katkestuse? Kas maagia jääb sama ebamääraseks või muutub konkreetsemaks? Kas käskude, keeldude ja lubaduste siduv jõud jääb alles? Need küsimused muudavad tõlke uurimisobjektiks, mitte ainult abivahendiks originaali mõistmisel. Tõlge osaleb selles, kuidas liminaalsed sündmused lugejale mõjuvad.

Van Gennepi (1960: 10-11) siirderiituste mudel aitab neid hetki paremini mõista (vt. 2.1). Turner (1969: 94-95) rõhutab, et sellised hetked on sageli seotud ebakindluse ja muutusega (vt 2.4). Tõlkes on selle nihke vahendamine keeruline, sest liminaalse sündmuse mõju sõltub sageli väga väikestest keelelistest üksikasjadest: ajamarkeritest, pausidest, sõnajärjest, tegusõnade tugevusest, kordusest ja kõneviisist. Kui originaalis loob järsk tegusõna katkestuse, peab tõlge leidma sellele samaväärse rütmi. Kui originaalis mõjub maagia ebamääraselt, võib liiga selgitav tõlge selle salapära vähendada. Kui originaalis loob lühike käsk võimusuhte, peab tõlge säilitama selle lühikese osa ja jõu.

2.4.2 Katkestuse tõlkimine: järsu murdepunkti säilitamine

Liminaalse sündmuse keskseks tunnuseks on katkestus. See võib olla seotud ruumi, aja, psühholoogilise seisundi või tähendustega, kuid selle eesmärk on alati sama: katkestada olemasolev kord ja luua tingimused muutuseks. Van Gennepi (1960: 19-20) rõhutab, et üleminek algab eraldumisest (vt 2.1). Katkestus ei tähenda üksnes muutust, vaid katkestab ka tähenduse järjepidevuse (vt 2.5). Thomassen (2014: 6-8) rõhutab, et liminaalsed sündmused on sageli seotud kriisidega, mis lõhuvad olemasolevaid struktuure. Selline kriis ei ole lihtsalt negatiivne nähtus, vaid produktiivne moment, mis võimaldab uute tähenduste tekkimist.

Tõlkimise seisukohalt on katkestuse puhul peamine probleem selle äkilisuse ja rütmi säilitamine. Originaalis võib katkestus olla loodud lühikeste lausete, järsu ajamarkeri, ootamatu

teigusõna või süntaktilise pausiga. Kui tõlge muudab laused liiga voolavaks või seletavaks, võib katkestus nõrgeneda. Kui tõlge säilitab lühikese lauserütmi, jääb sündmuse murdepunkt lugejale selgemalt tajutavaks.

EN: „Someone stood behind me – perhaps two of them.“ (Maas 2015: 76)

ET: „Keegi seisis minu taga. Võib-olla oli neid kaks.“ (Maas 2017: 75)

Selles näites on katkestus seotud tajuga. Tegelane ei näe ohtu, vaid tajub selle kohalolu enda taga. Olukord muutub hetkega: enne oli ta veel vaatleja, pärast aga jälgitav ja potentsiaalselt ohustatud. Liminaalsus seisneb selles, et piir nähtava ja nähtamatu vahel muutub ebakindlaks. Oht ei ole täielikult määratletud, sest tegelane ei tea isegi, kas tema taga on üks või kaks olendit. Liminaalne nähtus on see, et turvaline vaatlemine katkeb ning tegelane satub nähtamatu kohalolu mõjuvälja. Tegu on tajulise katkestusega.

Tõlkeprobleem seisneb selles, et originaalis loob mõttekriips ebakindla pausi: „behind me – perhaps“. See annab edasi kiirest mõttekatkestust. Tõlkes tuleb otsustada, kas säilitada katkestav paus või muuta see kaheks selgeks lauseks. Tõlkestrateegiana on kasutatud lause poolitamist. See on täpsustav ja rütmiliselt selgem.

Mõju liminaalsusele on kahetine. Järsk katkestus säilib, sest esimene lause on väga lühike ja mõjuv. Samas mõttekriipsu äkilisus, katkestatud mõte muutub tõlkes veidi rahulikumaks. Liminaalsus ei kao, kuid psühholoogiline ärevus on originaalis veidi katkendlikum.

EN: „What else is different now? [...] „Everything.“ (Maas 2015: 100)

ET: „Mis veel teisiti on?“ [...] „Kõik.“ (Maas 2017: 98-99)

See lühike dialoog on üks selgemaid liminaalse katkestuse näiteid, sest siin sõnastatakse muutuse ulatus otse. Küsimus eeldab, et muutunud on mingi osa maailmast, kuid vastus „Everything“ tühistab selle eelduse. Tegelane ei seisa enam üksiku muutuse ees, vaid kogu maailma tähenduslik kord on nihkunud. See on katkestus arusaamises: küsimus pole ainult selles, mis juhtus, vaid selles, kuidas üldse maailma mõista.

Liminaalsus avaldub vana teadmiste süsteemi katkemisena. Tegelane peab leppima, et muutunud pole üks detail, vaid kogu maailmakord. Tõlkeprobleem on seotud äärmise lühidusega. Algtekstis mõjub „Everything“ just seetõttu, et see on üks sõna ja sellele eelneb küsimus. Kui tõlge lisaks seletuse, kaoks löök. Tõlkestrateegia puhul kasutatakse täielikku säilitamist. Ühesõnaline vastus jääb alles.

Mõju liminaalsusele tõlkes on väga tugev. „Kõik“ on eesti keeles sama lühike ja lõplik nagu originaalis. Liminaalne katkestus ei nõrgene, vaid kandub peaaegu täielikult üle.

EN: „Of course we can lie.“ (Maas 2015: 141)

ET: „Muidugi suudame valetada.“ (Maas 2017: 140)

Selle lause tähtsus seisneb selles, et see katkestab tegelase varasema arusaama haldjate olemusest. Kui seni on üks maailma reegleid olnud seotud teadmisega, et haldjad ei valeta, siis see lause tühistab selle eelduse. Liminaalne sündmus ei ole siin füüsiline rünnak, vaid teadmise kokkuvarisemine. Tõde ja vale ei ole enam vastandid, mille järgi tegelane saab maailma korrastada. See tekitab uue ebakindluse tasandi: edaspidi tuleb ka varasemaid sündmusi ümber lugeda ja ümber mõtestada.

Liminaalsuseks on katkestus, mis toimub teadmise tasandil. Tegelase maailmapilt ei saa pärast seda lauset enam samal viisil toimida. Tõlkeprobleemiks on originaalteksti osa „Of course“. See muudab katkestuse veel tugevamaks, sest šokeeriv info esitatakse justkui midagi täiesti tavalist. Tõlkes säilitab „Muidugi suudame valetada“ selle tooni. „Muidugi“ annab edasi sama enesestmõistetavust, „suudame“ aga rõhutab võimet.

Mõju liminaalsusele avaldub teadmise jõus. Samas „suudame valetada“ võib eesti keeles kõlada veidi võimekuse kesksemaks kui inglise „can lie“. See teeb valetamise oskuse või võime nähtavamaks ning rõhutab haldjate ohtlikku tegutsemisvõimet.

2.4.3 Maagiline sekkumine ja transformatsiooni tõlkeline konstrueerimine

Kuigi transformatsioon on protsess, kulmineerub see sageli kindlates sündmustes, kus muutus muutub selgelt nähtavaks (vt 2.5). Maagiline sekkumine on liminaalsete sündmuste üks olulisemaid vorme, sest selle kaudu katkeb tavaline loogiline seos. Lotman kirjeldab selliseid hetki kui semiootilisi plahvatusi, kus senine tähendussüsteem ei arene enam aeglaselt, vaid muutub järsult (Lotman 1999: 19-20). Maagiline sündmus ei ole ainult fantastiline kaunistus, vaid koht, kus maailma reeglid muutuvad.

Tõlkimisel tekib siin küsimus, kuidas vahendada maagia tajutavust. Maagia võib olla visuaalne, kehaline, kuuldav, lõhnav või psüühiline. Kui tõlge muudab maagia liiga abstraktseks, võib selle kehaline mõju nõrgeneda. Kui tõlge muudab maagia liiga konkreetseks, võib kaduda originaali salapära. Seetõttu on oluline vaadata, milliseid strateegiaid tõlge kasutab: säilitamist, täpsustamist, pehmemdamist või poeetilist ümberkujundamist.

EN: „The beast [...] turned into a golden-haired man.“ (Maas 2015: 50)

ET: „Elajas [...] muutus [...] kuldjuukseliseks meheks.“ (Maas 2017: 48)

See on klassikaline muinasjutuline transformatsioon: olend liigub ühest olemisviisist teise. Liminaalsus ei seisne siin ainult selles, et hunt või elajas muutub inimeseks, vaid selles, et kategooriad „loom“, „inimene“ ja „haldjas“ ei ole enam kindlad. Tegelane peab tunnistama, et see, mida ta pidas jahitavaks loomaks, oli tegelikult midagi muud. Liminaalsust on näha muutuses, mis lõhub olendite kategooriad. Looma ja inimese piir ei ole enam kindel.

Tõlkeprobleem seisneb sõnade „beast“ ja „turned into“ tähenduses. „Beast“ võib olla loom, koletis või elajas; „turned into“ on muinasjutulises tekstis otsene muutumise marker. Tõlkes on „elajas“ sobiv, sest see hoiab olendi määratlemata loomuse alles. „Muutus“ säilitab transformatsiooni otsekohesuse.

Tõlkes liminaalsus tugevneb isegi veidi, sest „elajas“ kõlab eesti keeles arhailiselt ja muinasjutuliselt. See toetab tõlgendust, et sündmus ei kuulu tavalise jahiloo, vaid muinasjutulise muutuse loogikasse.

EN: „Power that seized everything inside me and took control...“ (Maas 2015: 239)

ET: „Vägi, mis haaras kõigest minu sees ja võttis selle üle...“ (Maas 2017: 235)

Selles näites ilmneb maagia vägivaldse kehalise sündmusena. See ei ole nähtamatu taustajõud, vaid miski, mis tungib tegelase sisemusse, haarab ta üle ja võtab kontrolli. Liminaalne sündmus seisneb selles, et tegelase keha ei kuulu enam täielikult talle endale. Piir mina ja teise jõu vahel kaob. See on ka identiteedi seisukohalt oluline, sest kontroll oma keha üle on üks enesemääratluse aluseid. Mina piir muutub ebastabiilseks.

Tõlkeprobleem on seotud sõnaga „Power“. Inglise keeles võib see tähendada väge, võimu ja jõudu. Valik määrab, kas rõhk langeb maagiale, poliitilisele võimule või füüsilisele jõule. Tõlkes on valitud „Vägi“, mis on muinasjutulises ja maagilises kontekstis väga sobiv. „Haaras“ ja „võttis üle“ säilitavad füüsilise vägivaldsuse.

Tõlkes tugevneb maagiline mõõde. „Vägi“ on eesti keeles arhailisem ja pühalikum kui neutraalne „jõud“, mistõttu sündmus mõjub rohkem üleloomuliku sekkumisena. Liminaalsus muutub seega mitte ainult psühholoogiliseks, vaid selgelt maagiliseks.

EN: „[...] swirls and whorls of black ink [...] flowed...“ (Maas 2015: 335-336)

ET: „[...] musta tindi pöörised-keerised. [...] voogasid...” (Maas 2017: 329)

EN: „[...] a large eye was tattooed in the center of my palm.” (Maas 2015: 335)

ET: „[...] peopesa keskele oli tätoveeritud suur silm.” (Maas 2017: 329)

Lepingu sõlmimine ei jää ainult sõnaliseks, vaid kirjutatakse kehale. Tätoveering muudab abstraktse kokkuleppe nähtavaks ja püsivaks. See on väga tugev liminaalne sündmus, sest sõna, maagia ja keha kohtuvad ühes punktis. Tegelase keha muutub piiripealseks pinnaks, kuhu kantakse teise tegelase võim. Silma kujund lisab sellele jälgimise ja kontrolli tähenduse: tegelane ei ole pärast lepingut enam täielikult varjatud ega iseseisev.

Tölkeprobleem seisneb liikumise ja maagilise voolavuse edasiandmises. „Flowed“ ei tähenda lihtsalt ilmumist, vaid orgaanilist levimist. Tölkes on kasutatud „voogasid“, mis säilitab hästi liikumise pehmuse ja samas paratamatuse. „Pöörised“ annab edasi mustri keerukust.

Tölkes säilib liminaalsus tugevalt. Tätoveering ei ilmu staatilise märgina, vaid tekib protsessina. See rõhutab, et liminaalne sündmus on ühteaegu hetkeline ja kehaliselt kulgev transformatsioon.

2.4.4 Keelelised väljendid kui liminaalsed sündmused

Lisaks füüsilistele ja maagilistele sündmustele mängivad olulist rolli ka keelelised väljendid, nagu lubadused, keelud ja kokkulepped. See on eriti oluline muinasjutulises ja haldjalikus maailmas, kus sõnadel on sageli siduv jõud. Keelelised väljendid võivad toimida samasuguste rituaalsete mehhanismidena. Käsk ei kirjelda ainult seda, mida tegelane peaks tegema, vaid seab ta uude positsiooni. Lubadus loob kohustuse. Keeld määrab piiri. Vanne või leping võib muuta tegelase saatust (vt 2.5).

Tölke seisukohalt on keeleliste väljendite puhul keskne küsimus, kas tõlge säilitab nende siduva jõu. Eesti keeles võib mõni ingliskeelne käsk mõjuda liiga pehmelt, kui see tõlgitakse selgitavalt. Samas võib mõni lühike eesti käsk olla väga tugev. Seetõttu tuleb analüüsida mitte ainult sõnade tähendust, vaid ka nende jõudu sündmusena.

EN: „Don’t react [...] *Don’t look*.” (Maas 2015: 89)

ET: „Ära reageeri [...] Ära vaata.” (Maas 2017: 88)

Need kaks käsku kehtestavad kohe uue maailma reeglid. Tegelane ei saa enam usaldada tavapära reaktsiooni: kui näed ohtu, vaatad selle poole; kui kardad, reageerid. Siin on ellujäämise tingimus vastupidine. Just see muudab stseeni liminaalseks. Tavapärased meeled ja reaktsioonid võivad tegelase hukutada. Käsk loob uue käitumiskorra ja seega ka uue reaalsuse.

Tõlkeprobleem seisneb selles, et originaalis on kaks väga lühikest käsklust. Nende jõud tuleb lihtsusest ja kordusest. Tõlge säilitab sama struktuuri. Tegemist on otsese säilitava strateegiaga.

Mõju liminaalsusele on tugev. Eesti keeles on „ära“ ja tegusõna väga selge keeld. Liminaalsus säilib, sest tõlge jätab alles maailma, kus ellujäämine sõltub keelelise reegli täitmisest.

EN: „I’ll make a trade with you“ (Maas 2015: 331)

ET: „Teen sinuga vahetuskaupa“ (Maas 2017: 325)

EN: „Then it’s a deal“ (Maas 2015: 335)

ET: „Sellisel juhul oleme kokku leppinud“ (Maas 2017: 329)

Need laused näitavad, kuidas keeleline väljend muutub liminaalseks sündmuseks. Pakkumine ja kokkulepe ei ole lihtsalt vestluse osad, vaid käivitavad maagilise lepingu, mille tagajärjed kirjutatakse kehale. Muinasjutulises loogikas on leping sageli piiripealne osa: tegelane saab abi, kuid annab midagi vastu. Siin loob keel olukorra, millest ei saa enam lihtsasti väljuda.

Tõlkeprobleem seisneb sõna „deal“ ja „trade“ erinevates varjundites. Need võivad tähendada tehingut, vahetust, kaupa või kokkulepet. Eesti keeles tuleb valida, kas rõhutada majanduslikku, lepingulist või maagilist aspekti. Tõlge kasutab „vahetuskaup“ ja „kokku leppinud“. Esimene rõhutab vahetust, teine lepingulist lõplikkust.

Mõju liminaalsusele on üldiselt tugev. „Vahetuskaup“ kõlab veidi argiselt, kuid see sobib haldjate lepingulisse loogikasse, kus kõik põhineb tingimustel. „Oleme kokku leppinud“ muudab sündmuse ametlikuks ja kinnistab uue reaalsuse.

2.4.5 Aja, rütmi ja ruumi katkestused liminaalsetes sündmustes

Liminaalsed sündmused ei mõjuta ainult ruumi ja identiteeti, vaid ka aega. Liminaalses olukorras võib aeg muutuda ebatavaliseks: see võib kas aeglustuda, kiirenedä või tunduda katkendlik. Van Gennep rõhutab, et liminaalne faas on eriline ajaperiood, mis erineb tavapärasest ajakulust (1960: 11).

Tõlkes avaldub ajalikus sageli markerites nagu „then“, „suddenly“, „at last“, „again“, „every“ või lühikestes katkestatud lausetes. Kui need markerid tõlkes kaovad, võib sündmuse liminaalne iseloom nõrgeneda. Kui need säilivad või asenduvad eesti keeles sama funktsiooniga väljenditega, jääb alles tunne, et sündmus eraldub tavalisest ajast.

Selles kategoorias on oluline ka ruumiline katkestus. Uks, lävi, koobas, mäealune ruum, troonisaal ja mets ei ole ainult tegevuspaigad, vaid sündmuse muutvad raamid. Sündmus muutub liminaalseks siis, kui ruum ei ole enam neutraalne, vaid hakkab tegelast ümber kujundama.

EN: „Everything was black.“ (Maas 2015: 407)

ET: „Kõik oli must.“ (Maas 2017: 399)

Teadvuse kadumine on üks kõige otsesemaid katkestusi, sest see lõikab läbi kogemuse järjepidevuse. Lugeja ei saa sündmust edasi jälgida tavalise teadvuse kaudu. „Everything was black“ ei kirjelda ainult minestamist, vaid ka maailma kadumist tegelase jaoks. Liminaalsus avaldub elu ja surma, teadlikkuse ja teadvusetuse piiril.

Tõlkeprobleem on väga lühikese, peaaegu klišeeliku väljendi säilitamine ilma mõju kaotamata. Tõlge „Kõik oli must“ on otsene. See on eesti keeles loomulik, kuid siiski tugev. Liminaalsuse mõju säilib. Lühike lause toimib sündmusliku lõikena, mis katkestab nii tegelase kogemuse kui ka narratiivi sujuvuse.

2.5. Liminaalsed protsessid

2.5.1 Liminaalsed protsessid: ülemineku kestvus, kordus ja muutuse tõlkeline kujundamine

Kui liminaalsed ruumid, seisundid, suhted ja sündmused tähistavad liminaalsuse erinevaid avaldumisvorme, siis liminaalsed protsessid võimaldavad käsitleda neid nähtusi ajas kulgeva ja muutuva tervikuna. Liminaalsus ei ole ainult üksik hetk ega kindlalt piiritletud seisund, vaid pidev liikumine (vt 2.5).

Van Gennepi (1960: 10-11) siirderiituste teooria pakub siinkohal olulise lähtekoha. Kuigi see mudel on esitatud lineaarsena, ei pruugi analüüsitava teoses liminaalne protsess kulgeda rangelt järjestikuste etappidena, vaid võib sisaldada kordusi, katkestusi ja tagasipööordeid (vt 2.1). Käesolevas analüüsis on see eriti oluline, sest Feyre'i muutumine ei toimu ühe otsustava

hetke kaudu. Ta muutub järk-järgult: tema maailmapilt nihkub, keha reageerib uutele olukordadele, suhted muutuvad ja korduvad kogemused kinnistavad tema uut positsiooni.

Selle peatüki jaoks on eriti tähtis ka tõlkeline aspekt. Kui liminaalsust käsitleda protsessina, siis tuleb küsida, kuidas tõlge seda protsessi vahendab. Tõlkeprobleem tekib eelkõige siis, kui algtekstis on rõhutatud kestust, kordust, ebamäärasust või aeglast muutumist. Sellised nähtused ei ole ainult sisulised, vaid ka keelelised: neid luuakse tegusõnade, ajamääruste, korduste, pauside, võrdluste ja lauserütmi kaudu. Tõlkija peab otsustama, kas ta säilitab algteksti ebamäärasuse ja rütmi, muudab selle sihtkeeles sujuvamaks või täpsustab mõnda kohta (vt 2.6).

Sellest lähtudes käsitletakse järgnevalt liminaalseid protsesse kahes suuremas alajaotuses. Esiteks vaadeldakse muutuse järkjärgulist kujunemist ehk seda, kuidas tegelane liigub ühest arusaamast, identiteedist või tajuseisundist teise. Teiseks analüüsitakse kordust kui mehhanismi, mis hoiab tegelast liminaalses seisundis ja muudab selle seisundi kestva.

2.5.2 Muutuse järkjärguline kujunemine ja selle vahendamine tõlkes

Üheks keskseks liminaalse protsessi mehhanismiks on muutuse järkjärguline kujunemine. See tähendab, et tegelase sisemine muutus ei toimu ühe hetkega, vaid kujuneb mitme kogemuse, tajumuutuse ja mõistmise kaudu. Feyre ei astu lihtsalt ühest maailmast teise, vaid õpib seda uut maailma aegamisi lugema. See ilmneb juba varastes stseenides, kus tema ootused ja tegelik kogemus ei lange kokku.

EN: „I don’t know why I’d expected...” (Maas 2015: 68)

ET: „Ma ei tea, miks ma midagi [...] eeldasin.“ (Maas 2017: 67)

Selles näites algab muutus refleksioonist. Feyre ei sõnasta veel uut teadmist, kuid ta saab aru, et tema varasem ettekujutus ei sobitu kogetuga. Liminaalne nähtus seisneb siin ootuse ja tegelikkuse vahelises lõhes. Teglane ei saa enam toetuda varasematele teadmistele, kuid tal ei ole veel uut kindlat arusaama.

Tõlkeprobleem on seotud ebamäärasuse säilitamisega. Inglisekeelne lause on pooleli jäetud ja sisaldab mõttekriipsu või katkestuse tunnet. Tõlge säilitab selle struktuuri üsna täpselt: „Ma ei tea, miks ma midagi [...] eeldasin“. Tõlkestrateegiaks on seega säilitamine, mitte täpsustamine. Mõju liminaalsusele on tugev, sest lause jääb ka eesti keeles avatud ja ebakindlaks. Tõlge ei muuda tegelase mõtet konkreetsemaks, vaid jätab alles hetke, kus arusaamine alles kujuneb.

EN: „[...] I began wondering about everything they'd said to me so far...” (Maas 2015: 141)

ET: „[...] hakkasin ma hoolikalt kaaluma kõigi nende öeldud sõnu ja väiteid, mida siiani...” (Maas 2017: 139-140)

Selles näites on oluline tegusõna „began“, mille eesti vaste „hakkasin“ säilitab arengu tähenduse. Feyre ei jõua kohe vastuseni, vaid algab mõtlemise ja ümberhindamise protsess. Liminaalne nähtus seisneb teadmise ebastabiilsuses: kõik varasemad väited võivad osutuda teistsuguseks, kui ta arvas.

Tõlkeprobleem seisneb protsessi alguse edasiandmises. Eesti „hakkasin mõtlema“ on väga sobiv vaste, sest see ei tee mõtlemisest lõplikku tulemust, vaid näitab selle algust. Tõlkestrateegia on muutusega seotud säilitamine. Mõju liminaalsusele on selge: tõlge hoiab alles muutuse aegluse ja näitab, et arusaamine kujuneb, mitte ei ilmu valmis kujul.

2.5.3 Kordus kui liminaalse seisundi kinnistaja ja tõlkeline rütm

Kui muutuse protsess näitab, kuidas tegelane liigub järk-järgult uude seisundisse, siis kordus näitab, kuidas liminaalne seisund kestab. Kordus võib ilmnedas sõnade, tegevuste, hirmude, kehaliste reaktsioonide või ruumiliste muustritena. See on oluline, sest kordus ei lase tegelasel liminaalsest olukorrast kiiresti väljuda. Vastupidi, kordus kinnistab vahepealsuse ja muudab selle püsivaks kogemuseks.

EN: „Just in case.” (Maas 2015: 80)

ET: „Lihtsalt igaks juhuks.” (Maas 2017: 79)

See lühike väljend on analüütiliselt oluline, sest see näitab pidevat valmisolekut ohuks. Tegelane ei reageeri ainult konkreetsele ähvardusele, vaid elab seisundis, kus oht võib igal hetkel tagasi tulla. Liminaalsus avaldub siin ennetava hirmuna.

Tõlkeprobleem on seotud lakoonilisuse säilitamisega. Eesti „Lihtsalt igaks juhuks“ on loomulik ja säilitab algteksti lühiduse. Tõlkestrateegia on funktsionaalne säilitamine: täpne vorm ei ole oluline, kuid sama psühholoogiline hoiak kandub üle. Mõju liminaalsusele on tugev, sest ka eesti keeles kõlab see kui korduv ellujäämisstrateegia, mitte ühekordne mõte.

EN: „Night after night [...] I awoke ill and exhausted each morning...” (Maas 2015: 354)

ET: „Ühel ööl teise järel [...] Ärkasin igal hommikul haiglase ja kurnatuna.” (Maas 2017: 348)

Selles näites ei tähenda kordus ainult tegevuse kordumist, vaid identiteedi järkjärgulist kulumist. Iga õhtu ja iga hommik kordavad sama mustrit. Feyre ei ela enam lineaarses ajas, vaid tsüklis, kus tema keha ja mina-tunne nõrgenevad.

Tõlkeprobleem seisneb ajatsükli säilitamises. Eesti „ühel ööl teise järel“ ja „igal hommikul“ annavad korduse väga selgelt edasi. Tõlkestrateegia on otsene säilitamine. Mõju liminaalsusele on tugev, sest tõlge hoiab alles tsüklilise aja. See on oluline tõlketeaduslikult, sest liminaalsus ei seisne siin ainult vangistuse sisus, vaid selles, kuidas korduv lauserütm loob väljapääsmatuse tunde.

See töö uuris, kuidas muinasjutulised elemendid avalduvad liminaalsusena Sarah J. Maasi teoses *A Court of Thorns and Roses* ning kuidas need liminaalsed aspektid säilivad, muutuvad või nihkuvad eestikeelses tõlkes. Analüüs keskendus viiele kategooriale: liminaalsed ruumid, seisundid, suhted ja olendid, sündmused ning protsessid.

Töö tulemusena selgus, et muinasjutulised elemendid ei ole teoses pelgalt dekoratiivsed, vaid toimivad piiripealsete olukordade loojatena. Need loovad keskkonna, kus vastandused nagu inimlik ja üleloomulik, turvaline ja ohtlik, vabadus ja vangistus ei ole enam selgelt eristatavad.

Ruumide analüüs näitas, et mets, loss ja lävi toimivad üleminekukohtadena. Mets esindab ebakindlust ja ohtu, kuid ka muutuse võimalust; loss on korraga kaitsev ja kontrolliv; lävi tähistab hetke, kus muutus muutub nähtavaks. Seisundite tasandil avaldub liminaalsus identiteedi ebastabiilsuses, kehalistes reaktsioonides ja tajumuutustes. Tegelane ei ole enam kindlalt määratletav ning kogeb end sageli objektina või haavatavana.

Suhete ja olendite analüüs näitas, et inimese ja üleloomuliku piir on hägustunud. Haldjad ja teised olendid on vastandlikud ning suhted nendega sisaldavad korraga nii tõmmet kui ohtu. Sündmuste tasandil avaldub liminaalsus katkestuste, maagiliste sekkumiste ja keeleliste väljenditena, millel on sageli siduv jõud. Protsesside analüüs tõi esile, et muutus on järkjärguline ja korduv, mitte ühekordne.

Tõlkeanalüüs näitas, et liminaalsus ei kandu üle muutumatult, vaid kujuneb ümber keeleliste valikute kaudu. Tõlkija kasutab peamiselt säilitamist, täpsustamist ja kodustamist. Need strateegiad võivad liminaalsust kas säilitada, tugevdada või osaliselt vähendada. Sageli aitab eesti keele loomulikkus isegi tugevdada tegelase kogemuse vahetust.

Oluline järeldus on, et tõlge toimib liminaalse ruumi ja protsessina. Tõlgitud tekst paikneb kahe keele ja kultuuri vahel ning osaleb aktiivselt tähenduse kujundamises. Seetõttu ei ole tõlge

ainult vahend, vaid osa liminaalsest kogemusest. Kokkuvõttes kinnitab töö, et muinasjutulisus, liminaalsus ja tõlge on tihedalt seotud. Muinasjutuelemendid loovad piiripealseid olukordi, liminaalsus aitab neid mõtestada ning tõlge kujundab nende tähendust sihtkeeles.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö eesmärk oli uurida, kuidas muinasjutulised elemendid väljendavad liminaalsust Sarah J. Maasi teoses *A Court of Thorns and Roses* ning kuidas need liminaalsed aspektid säilivad või muutuvad edasi eestikeelses tõlkes. Töö keskendus küsimusele, kuidas muinasjutulised motiivid toimivad piiripealsete nähtustena ning millist rolli mängib tõlge nende tähenduste kujundamisel. Magistritöö ühendas muinasjututeooria, liminaalsuse käsitlemise ja tõlketeaduse, et näidata, kuidas kaasaegses fantaasiakirjanduses kasutatakse muinasjutulisi elemente mitte ainult dekoratiivsete või žanriliste tunnustena, vaid sügavama tähendusloome mehhanismina.

Magistritöö protsess toimus mitmes etapis. Esmalt tuvastati teoses esinevad muinasjutulised elemendid nagu mets, loss, lävi, üleloomulikud olendid, maagilised lepingud, keelud, käsud ja transformatsioonid. Seejärel seoti need elemendid liminaalsuse mõistega, käsitledes neid kui nähtusi, mis paiknevad kahe seisundi, maailma või identiteedi piiril. Kolmandas etapis uuriti valitud tekstinäiteid, pöörates tähelepanu liminaalse nähtuse avaldumisele, tõlkeprobleemidele, tõlkelahendustele ning nende mõjule liminaalsuse säilitamisel või muutumisel sihtkeeles.

Teooria lõi analüüsi jaoks vajaliku raamistiku ning keskendus kolmele peamisele teemale: muinasjutulisusele, liminaalsusele ja tõlkele. Muinasjutte käsitleti korduvatel motiividel ja tegevusmuustritel põhinevate tähendust loovate süsteemidena, kus tegelane lahkub tuttavast maailmast, ületab piire ja läbib muutuse. Töös näidati, kuidas sellised motiivid nagu näiteks lävi või kohtumised üleloomulike olenditega toimivad liminaalsete ehk piiripealsete nähtustena. Samuti rõhutati, et kaasaegne fantaasiakirjandus kasutab klassikalisi muinasjutumotiive uues kontekstis, muutes need psühholoogiliselt ja moraalselt keerukamaks. Näiteks pole loss ainult turvaline paik ega koletis ohtlik tegelane, vaid mõlemad sisaldavad korraga vastandlikke omadusi.

Teooria keskmes oli liminaalsuse mõiste, mis tähistab vahepealset seisundit, kus tegelane ei kuulu enam täielikult oma varasemasse maailma, kuid ei ole veel jõudnud uue identiteedi või olukorrani. Liminaalsus avaldub ruumides, identiteedis, kehas, tajus ja suhetes. Mets, loss, väravad ja läved toimivad piirialadena, kus erinevad maailmad ja tähendused kohtuvad. Mets sümboliseerib tundmatust ja ohtu, loss aga korraga nii kaitset kui ka kontrolli.

Oluline osa teooriast keskendus ka tõlkele. Tõlget käsitleti protsessina, mis ei anna lihtsalt tähendusi edasi, vaid kujundab neid ümber. Tõlkija sõnavalikud mõjutavad otseselt seda, kuidas

lugeja kogeb liminaalseid ruume, tegelasi ja sündmusi ning kas algteksti ebamäärasus ja pingestatus säilivad sihtkeeles.

Analüüs põhines kvalitatiivsel lähilugemisel ja tõlkevõrdlusel. Uurimismaterjalist kogunes suur hulk näiteid, kuid töö mahupiirangute tõttu valis töö autor välja sobivad näited, mis võimaldasid kõige selgemini näidata korduvaid mustreid. Valik ei tähenda, et teised näited oleksid ebaolulised, vaid et analüüs keskendus kõige iseloomulikumatele juhtumitele.

Analüüsi esimene osa keskendus liminaalsetele ruumidele, Teine analüüsi osa käsitles liminaalseid seisundeid. Kolmas analüüsi osa keskendus liminaalsetele suhetele ja olenditele. Neljas osa tõi välja liminaalsed sündmused ja viies osa näitas protsesse, nagu transformatsioonid, katkestused ja järkjärgulised muutused.

Tulemused näitasid, et muinasjutulised elemendid toimivad tekstis liminaalsete kategooriatena. Ruumiline liminaalsus ilmneb eriti metsas ja lossis, mis tähistavad erinevaid, kuid samas vastandlikke keskkondi. Seisundite tasandil avaldub liminaalsus identiteedi ebastabiilsuses ja kehalistes reaktsioonides. Suhete ja olendite puhul hägustub piir inimese ja üleloomuliku vahel. Sündmused toimivad katkestuste ja muutuse hetkedena ning protsessid näitavad, et muutus on järkjärguline ja korduv.

Tõlkeanalüüs näitas, et liminaalsus kujuneb tõlkes ümber. Tõlkija valikud mõjutavad seda, kuidas lugeja tajub piire, ohtu ja vastandlikkust. Säilitamine aitab hoida algteksti mõju, täpsustamine muudab tähenduse selgemaks ning kodustamine teeb teksti lugejale loomulikumaks. Need strateegiad ei toimi üheselt, vaid sõltuvad kontekstist ning võivad liminaalsust nii tugevdada kui ka nõrgendada.

Oluline järeldus on, et tõlge ei ole neutraalne vahend, vaid aktiivne tähenduse kujundaja. Tõlgitud tekst paikneb kahe keele ja kultuuri vahel ning toimib liminaalse ruumina. See tähendab, et tõlge ei edasta ainult algteksti, vaid loob uue versiooni, kus tähendused võivad nihkuda.

Kokkuvõttes näitab töö, et muinasjutulisus, liminaalsus ja tõlge on omavahel tihedalt seotud. Muinasjutulised elemendid loovad piiripealseid olukordi ja muutusi, liminaalsuse teooria aitab neid nähtusi mõtestada ning tõlge kujundab nende tähendust sihtkeeles. Selline lähenemine võimaldab paremini mõista nii teose struktuuri kui ka tõlke rolli tähenduse loomisel. Tõlge ei ole seega neutraalne vahend, vaid aktiivne tähenduse looja, mis võib liminaalsust säilitada, tugevdada või muuta.

Kasutatud kirjandus

Bacchilega, Cristina 2013. *Fairy Tales Transformed? Twenty-First-Century Adaptations and the Politics of Wonder*. Detroit: Wayne State University Press.

Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*. New York: Routledge.

Joosen, Vanessa 2011. *Critical and Creative Perspectives on Fairy Tales: An Intertextual Dialogue between Fairy-Tale Scholarship and Postmodern Retellings*. Detroit: Wayne State University Press.

Lefevere, André 2017. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. New York, Routledge.

Lotman, Juri 1999. *Semiosfäärist*. Tallinn: Vagabund.

Maas, Sarah J. 2015. *A Court of Thorns and Roses*. London: Bloomsbury.

Maas, Sarah J. 2017. *Rooside ja okaste koda*. Tallinn: Pikoprint.

Propp, Vladimir 1968. *Morphology of the Folktale. 2nd edition*. Austin: University of Texas Press.

Szakolczai, Arpad 2017. *Permanent Liminality and Modernity: Analysing the sacrificial carnival through novels*. New York: Routledge.

Thomassen, Bjørn 2014. *Liminality and the Modern: Living Through the In-Between*. Farnham: Ashgate.

Tolkien, J. R. R. 1964. *Tree and Leaf*. London: Unwin Books.

Turner, Victor 1969. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing.

Van Gennep, Arnold 1960. *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press.

Zipes, Jack 2006. *Fairy Tales and the Art of Subversion*. New York: Routledge.

Abstract

This master's thesis examines how fairy-tale elements express liminality in *A Court of Thorns and Roses* by Sarah J. Maas and how these liminal aspects are mediated in the Estonian translation *Rooside ja okaste koda*. The study focuses on fairy-tale motifs such as forests, castles, thresholds, magical bargains, supernatural beings and transformations, analysing them through the concept of liminality and translation theory.

The research is based on qualitative close reading and translation comparison. The analysis is divided into five categories: liminal spaces, liminal states, liminal relationships and beings, liminal events and liminal processes. The thesis demonstrates that fairy-tale elements function as mechanisms of transition and transformation rather than merely decorative fantasy motifs.

The translation analysis shows that liminality is reshaped through translation strategies such as preservation, clarification and domestication. These choices influence how ambiguity, atmosphere and transformation are perceived in the Estonian text. The thesis concludes that translation itself can be understood as a liminal process, as the translated text exists between two linguistic and cultural systems and actively participates in the creation of meaning.

Lisad

Lisa 1

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maarja Hõbemer

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Liminaalsuse vahendamine tõlkes: muinasjutulised elemendid Sarah J. Maasi teoses *A Court of Thorns and Roses*“,

mille juhendaja on Pilvi Rajamäe,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Maarja Hõbemer

14.05.2026

Lõputöö autori kinnitus

Olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Maarja Hõbemer

14.05.2026